

LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNERĪBA

Ēnu ekonomika un reputācija Latvijas būvniecības nozarē, 2019.

COVID-19 ietekme un iespējamie risinājumi tās mazināšanai.

Arnis Sauka

Par autoru

Dr. Arnis Sauka ir SSE Riga profesors un ilgtspējīgā biznesa centra direktors. Doktora grādu Arnis ieguva Zīgenas Universitātē (Vācija), strādājis kā viespētnieks Jenčepingas Starptautiskajā Biznesa skolā (Zviedrija) un Londonas Universitātes koledžā (UCL) (Lielbritānija). Balstoties uz akadēmiskajiem pētījumiem, kas ir publicēti vadošajos zinātniski recenzētos žurnālos un grāmatās, Arnis regulāri iesaistās lietišķajā pētniecībā, t.sk. sadarbojoties ar OECD, Eiropas Komisiju un dažādām nozaru asociācijām. Arnis Sauka ir līdzautors SSE Riga ēnu ekonomikas indeksam Baltijas valstīs (kopš 2009. gada), autors ārvalstu investīciju vides indeksam un pētījumam par ēnu ekonomiku Latvijas būvniecības nozarē (kopš 2015. gada).
E-pasts: arnis.sauka@sseriga.edu

Pateicības un atruna

Liels paldies Latvijas Būvuzņēmēju partnerībai par pētījuma finansēšanu, kā arī visiem uzņēmumu vadītājiem un Latvijas iedzīvotājiem, kas piekrita piedalīties intervijās. Paldies Valsts ieņēmumu dienestam par sniegtajiem statistikas datiem. Šis ir neatkarīgi veikts pētījums. Nevienai no pētījumā iesaistītajām pusēm, t.sk. pētījuma finansētājam, nav bijusi iespēja ietekmēt pētījuma rezultātus vai secinājumus.

Saturs

Kopsavilkums	5
1. Ievads un metodoloģija	11
2. Latvijas būvniecības nozare skaitļos	12
3. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē 2015–2019.	16
4. Ģenerālvienošanās ieviešanas ietekme uz uzņēmumu darbību un ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē	19
5. Elektroniskās darba laika uzskaites ieviešana nozarē: ieguvumi, slogs un ietekme uz ēnu ekonomikas apjomu	21
6. Nozares apmierinātība ar VID, būvniecības likumdošanu un Būvniecības valsts kontroles biroja darbību	25
7. Latvijas būvniecības nozares reputācija	28
8. COVID-19 ietekme un nozares ieteikumi politikas veidotājiem pandēmijas ietekmes mazināšanai	37
Atsauces	41
1.pielikums. Aptaujas anketa: Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptauja	42
2.pielikums. Aptaujas anketa: Būvniecības nozares reputācijas vērtējums Latvijas sabiedrības acīs	48

Kopsavilkums

Šis ir piektais ziņojums pētījumu sērijā par ēnu ekonomiku un citām Latvijas būvniecības nozares problemātikām, kuru 2015. gadā iniciēja Latvijas Būvuzņēmēju partnerība, sadarbībā ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga) un biedrību BASE. Pētījuma ietvaros tradicionāli tiek analizētas ēnu ekonomikas apjoma tendences, kā arī galvenie ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori Latvijas būvniecības nozarē. Šajā ziņojumā ietvertas aplēses par ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē 2019. gadā un tendencēm 2015.–2019. gadā, kā arī apskatīti galvenie ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori. Papildus, ņemot vērā attiecīgi 2019. gada septembra notikumus un 2020. gada martā Latvijā ieviesto, COVID-19 izraisīto, ārkārtas stāvokli, ziņojumā ietverta būvniecības nozares reputācijas un pandēmijas ietekmes uz būvniecības nozari analīze.

Lai aprēķinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē, kā arī analizētu būvniecības nozares reputāciju, 2020. gada martā tika veikta reprezentatīva 254 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptauja, telefonintervijas veidolā. 2020. gada marta sākumā veicām arī reprezentatīvu Latvijas iedzīvotāju *online* aptauju, ar SKDS palīdzību aptaujājot 1005 Latvijas iedzīvotājus vecumā no 18 līdz 75 gadiem. Latvijas iedzīvotāju aptaujas mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā iedzīvotāju viedoklis attiecībā uz nozares reputāciju, kā arī veicamajiem pasākumiem nozares reputācijas uzlabošanai, atbilst būvniecības uzņēmumu vadītāju viedoklim. 2020. gada aprīļa sākumā veicām arī ekspertintervijas ar 10 lielo būvniecības uzņēmumu vadītājiem ar ilgstošu pieredzi nozarē un aktīvu līdzdalību nozares pārstāvniecībā. Šo interviju mērķis bija iegūt padziļinātu informāciju attiecībā uz būvniecības nozares reputāciju, situāciju ēnu ekonomikā, t.sk. ģenerālvienošānās un elektroniskā darba laika uzskaites ieviešanas ietekmi, kā arī vērtējumu par COVID-19 ietekmi uz nozari.

Kā rāda pieejamie statistikas dati, pēc būtiska būvniecības produkcijas apjoma pieauguma 2017. gadā (+18,6%) un 2018. gadā (+21,9%) nozares apjoms 2019. gadā salīdzinājumā ar 2018. gadu ir pieaudzis tikai nedaudz: par 2,9%. Par 7,8% 2019. gadā pieauguši ēku būvniecības apjomi, bet par 1,0% pieaugusi inženierbūvniecība. Atbilstoši jaunākajiem pieejamajiem statistikas datiem būvniecības nozares īpatsvars Latvijas tautsaimniecībā 2018. gadā sasniedza 7,1% (CSP, 2019). Savukārt nodokļos 2019. gadā nozare samaksāja 323,73 miljonus euro, kas ir 15,5% pieaugums salīdzinājumā ar 2018. gadu (VID, 2020). 2019. gadā ir turpinājies pieaugt būvniecības nozarē nodarbināto skaits, sasniedzot 61623 darbiniekus, kā arī pieaugusi to darbinieku proporcija, kas mēnesī (legāli) nopelna 700 euro un vairāk. Valstī vidējais atalgojums 2019. gadā sasniedza 1065 euro, bet būvniecības nozarē tas bija mazāks: 960 eur. Tomēr vidējā stundas tarifa likme būvniecības nozarē (7,60 euro stundā) 2019. gadā bija nedaudz lielākā nekā valstī kopumā (7,43 euro stundā).

Atbilstoši jaunākajiem datiem, kas iegūti, izmantojot Putniņa un Saukas (2015) metodi, ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē joprojām ir salīdzinoši liels, tomēr ar pozitīvu dinamiku. Proti, 2015. gadā ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē bija 40,0%, 2016. gadā: 38,5%, 2017. gadā: 35,2%, 2018. gadā 34,1%. Savukārt 2019. gadā ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē ir samazinājies vēl par 3,4%, sasniedzot 30,7%. Tādējādi kopš 2015. gada ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē ir samazinājies par 9,3%.

Pētījuma rezultāti liecina, ka par 1%, no 28.2% 2018. gadā līdz 27.2% 2019. gadā, ir samazinājies ēnu ekonomikas apjoms vienā no tās svarīgākajām komponentēm – aploksņu algās. Būvniecības nozares uzņēmumu ienākumu neuzrādīšanas līmenis no 27,1% 2018. gadā ir samazinājies līdz 23,2% 2019. gadā (vidēji Latvijā 2018. gadā: 17,9%). Savukārt darbinieku skaita neuzrādīšana nozarē samazinājusies no 18,8% 2018. gadā uz 16,1% 2019. gadā (vidēji Latvijā 2018. gadā: 9,6%). Pētījuma rezultāti arī uzrāda, ka Latvijas būvniecības nozarē no 16,4% 2018. gadā uz 12,2% 2019. gadā samazinājies korupcijas līmenis (vidēji Latvijā 2018. gadā: 8,3%). Kopumā jaunākie ēnu ekonomikas aprēķini liecina, ka visās galvenajās ēnu ekonomikas komponentēs būvniecībā joprojām ir sliktāki rādītāji nekā vidēji Latvijā. Tomēr, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, situācija arvien uzlabojas.

Par to, kādas ir ēnu ekonomikas tendences un kas joprojām ir galvenie iemesli relatīvi augstajam ēnu ekonomikas apjomam nozarē, jautājām arī 10 Latvijas lielo būvniecības uzņēmumu vadītājiem. Interviju rezultāti liecina, ka daļa no aptaujātajiem uzņēmumu vadītājiem par ēnu ekonomikas tendencēm nozarē izsakās pozitīvi. Tomēr, kā norāda lielākā daļa aptaujāto lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju, pozitīvās tendences ēnu ekonomikas apjoma sarukumā 2019. gadā bija vērojamas tur, kur pieauga būvniecības apjomi. Proti, uzņēmumu vadītāji uzsver, ka pašreiz, t.i. 2020. gada martā, samazinās gan privātie, gan valsts un pašvaldību pasūtījumi, kas saasina konkurenci un, visticamāk, atstās negatīvu ietekmi arī uz būvnieku iesaistīšanos ēnu ekonomikā. Papildu pasūtījumu apjomu samazinājumam, aptaujātie Latvijas lielo uzņēmumu vadītāji pie galvenajiem ēnu ekonomiku veicinošajiem faktoriem nozarē min arī iepirkumu politikas specifiku, kas praksē parasti izpaužas kā cīņa par zemāko cenu. Tāpat uzņēmumu vadītāji norāda uz pārmērīgu birokrātiju kontrolējošo iestāžu darbībā.

Pētījuma rezultāti liecina, ka vidējais Latvijas būvniecības nozares vērtējums attiecībā uz ģenerālvienošānās ietekmi uz uzņēmumu darbību ir 4,1. Vērtējums tika veikts skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka ģenerālvienošānās pieņemšanas ietekme uz uzņēmuma darbību ir ļoti negatīva, 4, ka ietekme nav bijusi, bet 7, ka ģenerālvienošānās atstājusi ļoti pozitīvu ietekmi. Proti, uz jautājumu par ģenerālvienošānās ietekmi uz uzņēmuma darbību 60% aptaujāto būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju atbildēja ar 4 – ka ietekmi neizjūt. Savukārt propor-

cionāli līdzīgs skaits respondentu, attiecīgi aptuveni 9% un 10% aptaujāto, uzskata, ka ģenerālvienošanās ieviešanai ir bijusi vai nu ļoti negatīva, vai ļoti pozitīva ietekme.

Arī 10 lielo uzņēmumu vadītāji atzīst, ka ietekme no ģenerālvienošanās pieņemšanas patreiz vēl izteikti jūtama nav. Tāpat visi aptaujātie lielo uzņēmumu vadītāji norāda, ka pašu pārstāvētajos uzņēmumos ģenerālvienošanās pieņemšana neko daudz neietekmē, jo gan algas, gan citi pasākumi, kas ieviesti līdz ar ģenerālvienošanos, bijuši attiecīgajā līmenī jau pirms tam. Tomēr lielo uzņēmumu vadītāji ekspertintervijās arī uzsver, ka ģenerālvienošanās ir pieņemta pavisam nesen, un pozitīvais efekts, ko aptaujātie sagaida sevišķi attiecībā uz ēnu ekonomikas mazināšanos salīdzinoši nelielos būvniecības uzņēmumos, noteikti sagaidāms ilgtermiņā.

Pētījuma rezultāti arī parāda, ka elektroniskās darba laika uzskaites sistēmas (EDLUS) ieviešanas rezultātā uzņēmējdarbībai radīto papildus slogu Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi, vidēji, vērtē kā samērīgu. Savukārt ieguvumus no EDLUS ieviešanas būvnieki vairāk neizjūt, kā izjūt. Proti, nedaudz vairāk nekā 1/5 daļa aptaujāto uzskata, ka EDLUS ieviešana papildu slogu uzņēmējdarbībai nav radījusi vispār, bet liela sloga radīšanu no EDLUS ieviešanas atzīst aptuveni 27% aptaujāto. 1/4 daļa aptaujāto vērtējumā par EDLUS radīto slogu atbildēja ar 4,0, proti, ka tā ieviešana ir radījusi samērīgu slogu. Savukārt aptuveni 1/3 aptaujāto nozares uzņēmumu vadītāju uzskata, ka EDLUS ieviešana nekādus ieguvumus nozarei nav devusi, aptuveni 14% aptaujāto atzīst lielu pozitīvu ietekmi no EDLUS ieviešanas, bet 1/5 daļa attieksmē par ieguvumiem no EDLUS ieviešanas ir neitrāli.

Novērtēt EDLUS ieguvumus un radīto papildu slogu uzņēmumu darbībai lūdzām arī 10 Latvijas lielo būvniecības uzņēmumu vadītājus. Interviju rezultāti liecina, ka, uzsverot būtiski pieaugošās administratīvās izmaksas, ko radījusi EDLUS ieviešana, lielo uzņēmumu vadītāji tomēr šī pasākuma ieviešanu uzskata kā svarīgu un nozarei vajadzīgu. Administratīvā sloga mazināšanai lielo būvniecības uzņēmumu vadītāji galvenokārt aicina kontrolējošās iestādes vairāk iedziļināties būvniecības nozares specifikā un pieiet kontroles pasākumiem pēc būtības, nevis izteikti birokrātiski. Aptaujātie uzņēmumu vadītāji arī uzsver, ka EDLUS ieviešana ir nepieciešama arī mazākiem objektiem, kā arī norāda uz ciešo EDLUS un ģenerālvienošanās saikni ēnu ekonomikas mazināšanā.

Atbilstoši reprezentatīvas, Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptaujas rezultātiem, būvniecības nozare ir vienlīdz apmierināta gan ar Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu, gan Būvniecības valsts kontroles biroja darbu. Proti, skalā no 1 līdz 5, kur 5 nozīmē ļoti apmierināts, abu institūciju darbu uzņēmumu vadītāji vērtēja ar 3,2. Apmierinātības ar VID vērtējums 2019. gadā salīdzinājumā ar 2018. gada vērtējumu ir pieaudzis par 0,2 punktiem. Jaunākajā pētījumā lūdzām nozares uzņēmumu vadītājus

novērtēt apmierinātību arī ar nozari saistītās likumdošanas kvalitāti. Atbilstoši pētījuma rezultātiem 2019. gadā apmierinātību ar likumdošanas kvalitāti būvnieki novērtēja ar 2,9, kas ir par 0,2 punktiem vairāk nekā attiecīgais vērtējums 2018. gadā.

Pētījuma rezultāti liecina, ka gan būvniecības nozares uzņēmumu vadītāji, gan Latvijas iedzīvotāji kopumā nozares reputāciju vērtē kā viduvēju. Tomēr sabiedrības vērtējumā nozares reputācija ir nedaudz zemāka (vidējais vērtējums 3,8 no 7, kur 1 nozīmē ļoti sliktu reputāciju), nekā to vērtē paši būvniecības uzņēmumu vadītāji (vidējais vērtējums 4,3). Gan būvniecības uzņēmumu vadītājiem, gan Latvijas iedzīvotājiem lūdzām arī novērtēt cik lielā mērā, 2019.gadā būvniecības nozare pati ir pozitīvi rūpējusies par savas reputācijas uzlabošanu. Arī atbildes uz šo jautājumu liecina, ka nozare savu darbību uztver nedaudz pozitīvāk, nekā Latvijas sabiedrība. Proti, atbilstoši būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju vērtējumam nozares rūpes par reputācijas uzlabošanu tiek novērtētas ar 4,1. Savukārt Latvijas sabiedrība, skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, sniedz vērtējumu 3,6.

10 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji kopumā atzīst, ka būvniecības nozares reputācija 2019. gada septembra notikumu – karteļa skandāla dēļ – tika iedragāta. Tomēr intervijās tika uzsvērtā arī būvniecības nozares uzņēmumu nozīmīgā loma un pienesums Latvijas ekonomikai iepriekšējo gadu laikā. Tāpat lielo uzņēmumu vadītāji uzsvēra, ka pēc "oti skaļiem un publiskiem paziņojumiem, kas negatīvi ietekmēja nozares reputāciju, iestājās klusums", un līdz ar to pauda neizpratni par to, kāpēc šo jautājumu vajadzēja risināt tieši šādā, publiskā, veidā. Uzņēmumu vadītāji arī norāda uz Latvijas tirgus nelielo apjomu, kur "viens otru labi pazīst – tāpēc ne vienmēr ir vienkārši definēt, kāda veida sadarbība ir veikta ar pretlikumīgiem nolūkiem". Nozares pārstāvji arī aicina ne tikai publiski runāt par nozares problēmām, bet arī par tām aktivitātēm, ko nozare nereti veic uz sava rēķina, piemēram, labojot valsts un pašvaldību iepirkumu plānošanā pieļautās kļūdas.

Gan reprezentatīvas būvniecības nozares uzņēmumu, gan Latvijas iedzīvotāju aptaujās iekļāvām arī jautājumu par to faktoru vērtējumu, kas attiecīgi būvnieku un sabiedrības izpratnē ir būtiski nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs. Faktoru būtiskumu lūdzam vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7, ka tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs. Pētījuma rezultāti liecina, ka gan sabiedrības, gan pašu nozares uzņēmumu skatījumā nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs ir būtiski, lai būvnieki kļūtu atbildīgāki par pakalpojumu kvalitāti, būvnieki un pasūtītāji samazinātu korupcijas līmeni, būvnieki būtu sociāli atbildīgāki pret darbiniekiem, arhitekti uzlabotu būvprojektu kvalitāti, būvnieki samazinātu iesaistīšanos ēnu ekonomikā – maksātu nodokļus, un nozare uzlabotu būvspeciālistu kvalifikā-

ciju. Proti, visi minētie faktori tika vērtēti 5,8 līdz 7 punktu robežās.

Tomēr to, ka būvniekiem jāsamazina būvniecības termiņi un jāuzlabo kvalitāte kā daudz būtiskāku faktoru nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs vērtē aptaujātie Latvijas iedzīvotāji (vērtējums 5,4). Paši būvnieki būvniecības termiņu un kvalitātes uzlabošanas ietekmi uz nozares reputācijas uzlabošanu novērtēja ar 4,4. Līdzīgi sabiedrības un būvnieku vērtējumi atšķiras arī attiecībā uz tādu faktoru nozīmi nozares reputācijas uzlabošanā kā būvnieku iekļaušanās plānotajā budžetā bez papildu izmaksām veicināšana (sabiedrība: 5,7; būvnieki: 4,9), vajadzība pēc stingrākas nozares uzraudzības, kontroles (sabiedrība: 5,7; būvnieki 4,1) un uzņēmumu īpašnieku cenošākas, mazāk augstprātīgas attieksme izrādīšanas pret sabiedrību (sabiedrība: 5,5; būvnieki: 4,9).

Savukārt būvnieki, vairāk nekā sabiedrība, uzskata, ka nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs ir vairāk jāuztic būvniecība vietējiem uzņēmumiem (sabiedrība: 5,3; būvnieki: 6,1), būvstrādniekiem jāizkopj cienījamāka, kulturālāka uzvedība (sabiedrība: 5,1; būvnieki: 5,6), valstij jāvienkāršo būvniecības procesi (sabiedrība: 5,3; būvnieki: 5,9) un ka būvniekiem vairāk jākomunicē pozitīvie piemēri, inovācijas (sabiedrība: 5,2; būvnieki: 5,6). To, ka būvniecībai jābūt saudzīgākai pret vidi, ļoti līdzīgi vērtē gan sabiedrība, gan nozares uzņēmumi: attiecīgi ar 5,4 un 5,3.

Jautājām 10 lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem arī to, kā COVID-19 ietekmē un turpmāk ietekmēs būvniecības nozares darbību. Atsevišķos gadījumos nozares pārstāvji puda viedokli, ka pašreiz COVID-19 ietekmi vēl ir grūti prognozēt. Tomēr lielākā daļa lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju uzskata, ka pandēmija nozari ietekmē negatīvi, jo jau mazinās un arī ilgtermiņā mazināsies gan privātie, gan valsts un pašvaldību pasūtījumi. Uzņēmumu vadītāji arī uzsver problēmas ar materiālu piegādi, kā arī to, ka ir aizbraukuši viesstrādnieki. Tāpat lielo būvniecības uzņēmumu vadītāji norāda uz papildu izmaksām nepieciešamo drošības pasākumu ievērošanas dēļ, kā arī uz ne vienmēr godprātīgo rīcību no valsts un pašvaldību pasūtītājiem attiecībā uz izmaiņām līgumos gadījumos, kad veselības un drošības apsvērumu dēļ būtu jāslēdz objekti vai jāpagarina līguma termiņi.

Lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem arī jautājam par to, kas būtu jādara politikas veidotājiem, lai mazinātu COVID-19 ietekmi. Kā vienu no svarīgākajiem valstij īstenojamiem atbalsta pasākumiem pandēmijas ietekmes mazināšanai uz būvniecības nozari un arī Latvijas tautsaimniecību kopumā nozares pārstāvji min steidzamu naudas iepludināšanu nozarē ar valsts un pašvaldību pasūtījumu palīdzību, tai skaitā maksimāli samazinot šī procesa īstenošanai nepieciešamo birokrātiju un plānojot Eiropas Savienības līdzekļu piesaisti. Lielie nozares uzņēmumu vadītāji arī uzsver, ka lēmumiem par atbalsta mehānismiem pandēmijas seku mazināšanai jābūt daudz analītiskākiem, t.sk. ņemot vērā ietekmi uz

makroekonomikas situāciju valstī kopumā, kā arī to, ka atbalsts jāplāno ilgtermiņā. Tāpat lielie Latvijas uzņēmumu vadītāji uzskata, ka ekonomikas sildīšanas pasākumiem, kas vērsti uz uzņēmējdarbības atbalstu, būs daudz lielāka atdeve nekā vienkārši “naudas dalīšanai”.

Ceram, ka šis ziņojums, tāpat kā četri iepriekšējie ziņojumi par ēnu ekonomiku un citām būvniecības problemātikas jomām, sniegs politikas veidotājiem padziļinātu ieskatu nozares specifikā, palīdzot pieņemt analītiskākus, datus balstītus lēmumus. Tāpat ceram, ka šis pētījums arī turpmāk veicinās produktīvu Latvijas Būvuzņēmēju partnerības sadarbību ar atbildīgajām valsts un pašvaldību institūcijām, veicinot būvniecības nozares konkurētspēju un Latvijas tautsaimniecības attīstību kopumā.

1. Ievads un metodoloģija

2015. gadā Latvijas Būvuzņēmēju partnerība (LBP) iniciēja pētījumu sēriju ar mērķi sniegt padziļinātu ieskatu ēnu ekonomikas, kā arī citās, Latvijas būvniecības nozarei aktuālās, problemātikās. Pētījumi tradicionāli balstās uz pieejamās statistikas, būvuzņēmumu vadītāju, kā arī nozares ekspertu viedokļu apkopojumu un veikti pēc Latvijas būvuzņēmēju partnerības pasūtījuma sadarbībā ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga) un biedrību BASE.

Šajā ziņojumā ietvertas aplēses par ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē 2019. gadā un tendencēm 2015.–2019. gadā, kā arī apskatīti galvenie ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori. Papildus, ņemot vērā attiecīgi 2019. gada septembra notikumus un 2020. gada martā Latvijā ieviesto, COVID-19 izraisīto, ārkārtas stāvokli, ziņojumā ietverta būvniecības nozares reputācijas un pandēmijas ietekmes uz būvniecības nozari analīze.

Lai aprēķinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē, kā arī analizētu būvniecības nozares reputāciju, 2020. gada martā tika veikta reprezentatīva 254 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptauja, telefonintervijas veidolā. 2020. gada marta sākumā veicām arī reprezentatīvu Latvijas iedzīvotāju *online* aptauju, ar SKDS palīdzību aptaujājot 1005 Latvijas iedzīvotājus vecumā no 18 līdz 75 gadiem. Latvijas iedzīvotāju aptaujas mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā iedzīvotāju viedoklis attiecībā uz nozares reputāciju, kā arī veicamajiem pasākumiem nozares reputācijas uzlabošanai, atbilst būvniecības uzņēmumu vadītāju viedoklim.

Ēnu ekonomikas apjoma aprēķins un galveno ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru būvniecības nozarē analīze balstās uz Putniņa un Saukas (2015) metodoloģiju. Šī metode kopš 2009. gada tiek izmantota arī tam, lai noteiktu kopējo ēnu ekonomikas apjomu Baltijas valstīs, un ir pielietota ēnu ekonomikas apjoma aprēķināšanai Krievijā, Ukrainā, Polijā, Ungārijā, Moldovā, Rumānijā, Kirgizstānā un Kosovā. Savukārt būvniecības uzņēmumu vadītāju un Latvijas iedzīvotāju aptaujās iekļautie jautājumi attiecībā uz nozares reputāciju tika izstrādāti, sadarbojoties ar Latvijas būvuzņēmēju partnerību, ņemot vērā partnerības pieredzi un zināšanas nozares reputācijas problemātikā.

2020. gada aprīļa sākumā veicām arī ekspertintervijas ar 10 lielo būvniecības uzņēmumu vadītājiem ar ilgstošu pieredzi nozarē un aktīvu līdzdalību nozares pārstāvniecībā. Šo interviju mērķis bija iegūt padziļinātu informāciju attiecībā uz būvniecības nozares reputāciju, situāciju ēnu ekonomikā, t.sk. ģenerālvienošanās un elektroniskā darba laika uzskaites ieviešanas ietekmi. Lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem lūdzām arī paust viedokli par COVID-19 pandēmijas izraisītajām sekām attiecībā uz būvniecības nozari un iespējamajiem risinājumiem šo seku mazināšanai.

Nākošajā ziņojuma nodaļā sniegts būvniecības nozares statistikas apkopojums, pamatojoties uz Valsts ieņēmumu dienesta (VID) sniegto informāciju un Latvijas Centrālās Statistikas pārvaldes (CSP) datiem. Ziņojuma trešā nodaļa veltīta ēnu ekonomikas apjoma un galveno ēnu ekonomikas komponentu būvniecības nozarē analīzei, savukārt 4. nodaļā apskatīta ģenerālvienošānās ieviešanas ietekme uz uzņēmumu darbību un ēnu ekonomikas apjomu būvniecībā. 5. nodaļā atspoguļots būvniecības nozares vērtējums attiecībā uz elektroniskās darba laika uzskaites (EDLUS) ieviešanas nozarē potenciālajiem ieguvumiem, slogu, kā arī ietekmi uz ēnu ekonomikas apjomu, savukārt 6. nodaļā analizēta nozares apmierinātība ar VID, būvniecības likumdošanu un Būvniecības valsts kontroles biroja darbību. Būvniecības nozares reputācijas analīze, kā arī COVID-19 ietekme un nozares ieteikumi politikas veidotājiem pandēmijas ietekmes mazināšanai apkopoti attiecīgi 7. un 8. ziņojuma nodaļā.

Ceram, ka šis ziņojums, tāpat kā četri iepriekšējie ziņojumi par ēnu ekonomiku un citām būvniecības problemātikas jomām, sniegs politikas veidotājiem padziļinātu ieskatu nozares specifiskā, palīdzot pieņemt analītiskākus, datus balstītus lēmumus. Tāpat ceram, ka šis pētījums arī turpmāk veicinās produktīvu Latvijas Būvuzņēmēju partnerības sadarbību ar atbildīgajām valsts un pašvaldību institūcijām, veicinot būvniecības nozares konkurētspēju un Latvijas tautsaimniecības attīstību kopumā.

2. Latvijas būvniecības nozare skaitļos

Kā rāda pieejamie statistikas dati, pēc būtiska būvniecības produkcijas apjoma krituma 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu (samazinājums –16,6%), un būtiska pieauguma gan 2017. gadā (+18,6%), gan 2018. gadā (+21,9%), nozares apjoms ir turpinājis nedaudz pieaugt arī 2019. gadā. Proti, 2019. gadā salīdzinājumā ar 2018. gadu būvniecības nozares apjoms pieaudzis par 2,9%, t.sk. par 7,8% pieaugusi ēku būvniecība, bet par 1,0% pieaugusi inženierbūvniecība (1. tabula) (CSP, 2020).

1.tabula. Būvniecības produkcijas apjoma izmaiņas

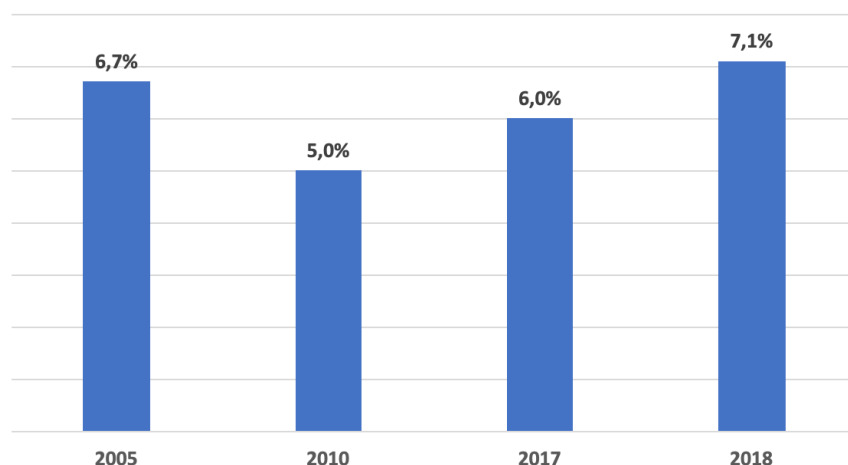
	2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu	2017. gadā, salīdzinot ar 2016. gadu	2018. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu	2019. gadā, salīdzinot ar 2018. gadu
KOPĀ	-16,6%	+18,6%	+21,9%	+2,9%
Ēku būvniecība	-11,1%	+22,4%	+25,6%	+7,8%
Inženierbūvniecība	-25,7%	+30,0%	+11,6%	+1,0%

Būvniecības produkcijas apjoms 2019. gadā turpina pieaugt, tomēr daudz mazāk salīdzinoši ar iepriekšējiem diviem gadiem.

Avots: CSP, 2020.

Būvniecības nozares nozīmi tautsaimniecībā raksturo tās īpatsvars iekšzemes kopproduktā (IKP). Atbilstoši jaunākajiem pieejamajiem statistikas datiem būvniecības nozares īpatsvars Latvijas tautsaimniecībā 2018. gadā sasniedza 7,1% (1. grafiks) (CSP, 2019). Savukārt nodokļos 2019. gadā nozare samaksāja 323,73 miljonus euro, kas ir 15,5% pieaugums salīdzinājumā ar 2018. gadu (2. tabula) (VID, 2020).

1.grafiks. Būvniecības nozares īpatsvars tautsaimniecībā, faktiskajās cenās, % no IKP

Būvniecības nozares īpatsvars tautsaimniecībā 2018. gadā pārsniedz 7% robežu (faktiskajās cenās), %.
Avots: CSP, 2019.

2.tabula. VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi* no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem no 2017.gada līdz 2019.gadam, milj. EUR

Periods	Apskatāmā kopa		VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi kopā
2017. gads	Būvniecības nozare		182,22
	Visi nodokļu maksātāji		8 506,19
2018. gads	Būvniecības nozare		280,19
	Visi nodokļu maksātāji		9 291,44
2019. gads	Būvniecības nozare		323,73
	Visi nodokļu maksātāji		9 799,79
Izmaiņas 2019.g.-2018.g.	Būvniecības nozare	milj. EUR	43,54
		%	15,5%
	Visi nodokļu maksātāji	milj. EUR	508,36
		%	5,5%

No būvniecības nozares iekasētie nodokļi 2019. gadā salīdzinoši ar 2018. gadu pieauga par 15.5%, sasniedzot 323,73 miljonus EUR.

* Izņemot vieglo automobiļu un motociklu nodokļa, transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa ieņēmumus, jo maksājumi, kas veikti VAS "Ceļu satiksmes drošības direkcija" vai tehniskās apskates stacijās, VID datubāzē netiek piesaistīti nodokļu maksātājiem.

Avots: VID, 2020.

Kā rāda VID apkopotā statistika, turpina pieaugt būvniecības nozarē nodarbināto skaits, 2019. gadā sasniedzot 61623 darbiniekus (3. tabula), kā arī pieaug to darbinieku proporcija, kas mēnesī (legāli) nopelna 700 euro un vairāk (4 tabula).

3.tabula. Darba ņēmēju skaita dinamika 2017.-2019. gadā (vidēji mēnesī)

Vidēji gadā	Valstī	Būvniecības nozarē
2017. gads	797 934	51 711
2018. gads	814 441	57 822
2019. gads	826 017	61 623

Turpina pieaugt būvniecības nozarē nodarbināto skaits.

Avots: VID, 2020.

4.tabula. Nodarbināto sadalījums pēc bruto darba ienākumiem 2016-2019. gadā

		alga 0 EUR	mazāki par minimālo algu	minimālā alga EUR	no minimālās algas līdz 700 EUR	no 700 EUR līdz 1400 EUR	Virš 1400 EUR
2019	VALSTĪ	6,1%	15,1%	2,8%	21,5%	34,3%	20,2%
	Būvniecības nozarē	9,9%	19,5%	2,2%	19,8%	30,7%	17,9%
2018	VALSTĪ	6,0%	16,4%	3,2%	23,7%	33,4%	17,3%
	Būvniecības nozarē	9,6%	21,8%	2,7%	22,3%	28,5%	15,1%
2017	VALSTĪ	6,1%	15,7%	3,6%	28,6%	31,8%	14,2%
	Būvniecības nozarē	9,6%	21,4%	3,5%	26,9%	26,8%	11,8%

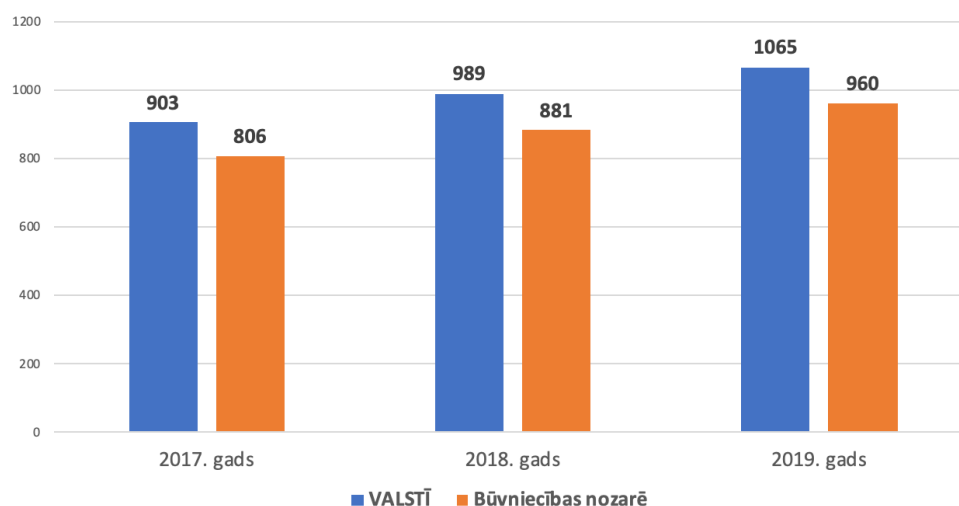
2016	VALSTĪ	6,2%	16,9%	3,9%	30,9%	30,0%	12,0%
	Būvniecības nozarē	10,6%	22,1%	3,5%	28,2%	25,3%	10,3%

Pieaug darbinieku proporcija, kas mēnesī (oficiāli) nopelna 700 EUR un vairāk.

Avots: VID, 2020.

VID apkopotā statistika arī parāda, ka būvniecības nozarē oficiālais vidējais atalgojums joprojām ir mazāks nekā vidējais atalgojums valstī kopumā. Proti, ja valstī vidējais atalgojums 2019. gadā sasniedz 1065 euro, tad būvniecības nozarē tas bija 960 eur (2. grafiks). Tomēr vidējā stundas tarifa likme būvniecības nozarē (7,60 euro stundā) ir mazliet lielāka nekā valstī kopumā (7,43 euro stundā) (2. grafiks).

2.grafiks. Nodarbināto vidējie mēneša bruto ienākumi EUR, 2015.–2018. gadā

Būvniecības nozarē oficiālais vidējais atalgojums ir mazāks nekā vidējais atalgojums valstī kopumā.
Avots: VID, 2020.

5.tabula. Vidējā stundas tarifa likme 2019. gadā

Apskatāmā kopa	Vidējais darba vietu skaits mēnesī	Vidējais nostrādāto stundu skaits vienai darba vietai mēnesī	Vidējā stundas tarifa likme, EUR
Valstī	792 260	128	7,43
Būvniecības nozarē	53 778	120	7,60

Vidējā stundas tarifa likme būvniecības nozarē ir mazliet lielāka nekā valstī kopumā.

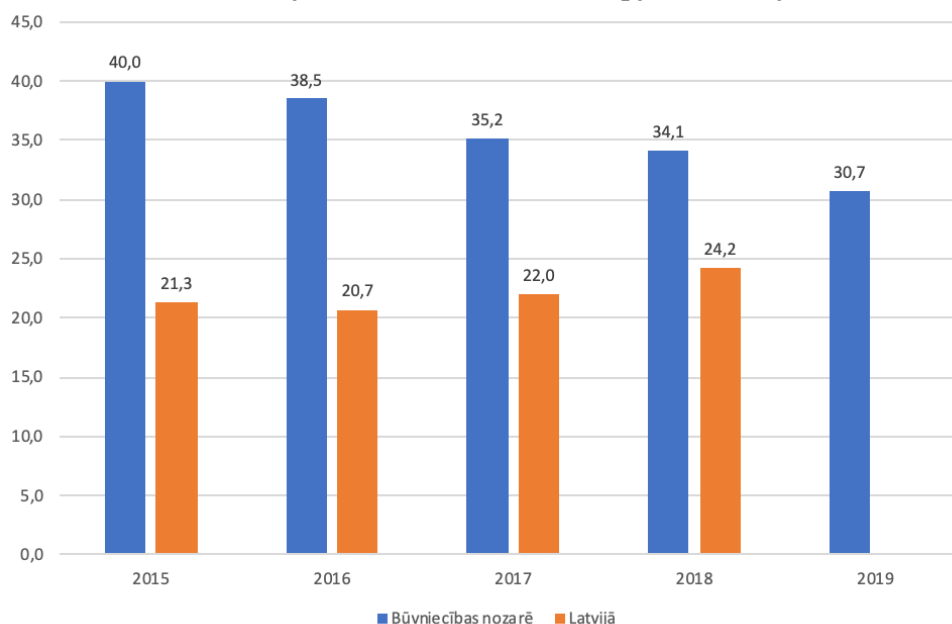
Avots: VID, 2020.

3. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē 2015–2019.

Ēnu ekonomikas indekss Latvijas būvniecības nozarē tiek noteikts kopš 2015. gada, balstoties uz Putniņa un Saukas (2015) izstrādāto metodoloģiju un izmantojot Latvijas būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju un speciālistu aptauju. Aptaujā tiek izmantoti vairāki aptaujāšanas un datu vākšanas paņēmieni, kuri iepriekšējos ēnu ekonomikas pētījumos izrādījušies efektīvi iespējami ticamāku atbilžu saņemšanai. Lai aprēķinātu ēnu ekonomikas rādītājus Latvijas būvniecības nozarē, indeksā ir iekļauti aprēķini par neuzrādītajiem uzņēmējdarbības ienākumiem, neregistrētajiem vai slēptajiem darbiniekiem, kā arī neuzrādītajām aplokšņu algām. Šajā pētījumā galvenā uzmanība pievērsta aplēsēm par ēnu ekonomiku 2019. gadā un tendencēm 2015.–2019. gadā.

Atbilstoši jaunākajiem datiem ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē joprojām ir salīdzinoši liels, tomēr ar pozitīvu dinamiku. Proti, 2015. gadā ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē bija 40,0%, 2016. gadā: 38,5%, 2017. gadā: 35,2%, 2018. gadā 34,1% no tā IKP apjoma, ko nozare pienes tautsaimniecībai (kopējam IKP). Savukārt 2019. gadā ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē ir samazinājies vēl par 3,4%, sasniedzot 30,7%. Tādējādi, kopš 2015. gada ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē ir samazinājies par 9,3%. (3. grafiks).

3.grafiks. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē 2015.–2019. gadam (% no IKP). Salīdzinājums ar ēnu ekonomikas apjomu Latvijā.

Ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē turpina samazināties.

Pētījuma rezultāti liecina, ka 2019. gadā par 1% (no 28.2% 2018. gadā, līdz 27.2% 2019. gadā) ir samazinājies ēnu ekonomikas apjoms vienā no tās svarīgākajām komponentēm – aploksņu algās. Savukārt 2017. gadā aploksņu algu apjoms Latvijas būvniecības nozarē bija 32,1%. Tādējādi aploksņu algu līmenis būvniecības nozarē 2019. gadā tuvinās vidējam aploksņu algu līmenim Latvijā, kas 2018. gadā sasniedza 21,5% (Putniņš un Sauka, 2019) (6. tabula).

2019. gadā salīdzinoši ar 2018. gadu ir samazinājies arī nozares uzņēmumu ienākumu neuzrādīšanas līmenis (vidējā ienākumu daļa %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts) un darbinieku skaita neuzrādīšana nozarē (% no attiecīgā pārskata gada faktiskā darbinieku skaita). Proti, nozares uzņēmumu ienākumu neuzrādīšanas līmenis no 27,1% 2018. gadā ir samazinājies līdz 23,2% 2019. gadā (vidēji Latvijā 2018. gadā: 17,9%). Savukārt darbinieku skaita neuzrādīšana nozarē samazinājusies no 18,8% 2018. gadā uz 16,1% 2019. gadā (vidēji Latvijā 2018. gadā: 9,6%) (6. tabula).

Pētījuma rezultāti arī uzrāda, ka Latvijas būvniecības nozarē no 16,4% 2018. gadā uz 12,2% 2019. gadā samazinājies korupcijas līmenis (neoficiālo maksājumu līmenis, lai ‘nokārtotu lietas’: % no attiecīgā gada apgrozījuma). Atbilstoši Putniņa un Saukas (2019) datiem vidējais korupcijas līmenis Latvijā 2018. gadā sasniedza 8,3%. Kopumā jaunākie ēnu ekonomikas aprēķini liecina, ka visās galvenajās ēnu ekonomikas komponentēs būvniecībā joprojām ir sliktāki rādītāji nekā vidēji Latvijā. Tomēr salīdzinoši ar iepriekšējiem gadiem situācija arvien uzlabojas.

6.tabula. Ēnu ekonomikas galvenās komponentes Latvijas būvniecības nozarē 2015.–2019. gadam. Salīdzinājums ar ēnu ekonomikas galvenajām komponentēm Latvijā atbilstoši Putniņš un Sauka (2019) datiem.

	Būvniecības nozarē					Latvijā
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2018
Aploksņu algas (% no faktiski izmaksātās darbinieku algas, vidēji)	36.3%	34.6%	32.1%	28.2%	27.2%	21.5%
Uzņēmumu ienākumu neuzrādīšana (Vidējā ienākumu daļa %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts)	31.6%	30.0%	26.7%	27.1%	23.2%	17.9%

Darbinieku skaita neuzrādīšana (% no attiecīgā pārskata gada faktiskā darbinieku skaita, vidēji)	23.3%	20.5%	17.6%	18.8%	16.1%	9.6%
--	-------	-------	-------	-------	--------------	------

Neoficiālo maksājumu līmenis, lai 'nokārtotu lietas' (korupcija) (% no attiecīgā gada apgorzījuma, vidēji)	17.9%	15.1%	15.5%	16.4%	12.2%	8.3%
--	-------	-------	-------	-------	--------------	------

2019. gadā vērojams samazinājums visās galvenajās ēnu ekonomikas komponentēs.

Par to, kādas ir ēnu ekonomikas tendences un kas joprojām ir galvenie iemesli relatīvi augstajam ēnu ekonomikas apjomam nozarē, jautājām arī 10 Latvijas lielo būvniecības uzņēmumu vadītājiem. Interviju rezultāti liecina, ka **daļa no aptaujātajiem uzņēmumu vadītājiem par ēnu ekonomikas tendencēm nozarē izsakās pozitīvi:**

“Domāju, un mūsu pašu pieredze strādājot ar sadarbības partneriem ļauj secināt, ka ēnu ekonomika nozarē kopumā samazinās.” ;

“Domāju, ka zināmi uzlabojumi ēnu ekonomikas mazināšanā ir, bet ēnu ekonomika nozarē joprojām, protams, eksistē.”.

Tomēr, kā norāda lielākā daļa aptaujāto lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju, pozitīvās tendences ēnu ekonomikas apjoma sarukumā 2019. gadā bija vērojamas tur, kur pieauga būvniecības apjomi. Proti, uzņēmumu vadītāji uzsver, ka pašreiz, proti, 2020. gada martā, **pasūtījumu apjomi, t.sk. privātie un valsts, pašvaldību iepirkumi, krītas**, kas saasina konkurenci un līdz ar to atstās negatīvu ietekmi uz ēnu ekonomikas apjomu nozarē:

“Brīdī, kad darba bija vairāk, bija mazāk jācīnās par pasūtījumiem, un daudzi būvnieki tiešām sāka domāt baltāk. Bet apjomi krītas, un domāju, tīri pēc izjūtas, ka uz priekšu ar ēnu ekonomiku būs sliktāk.”;

“Nav daudz publisko iepirkumu, tieši tādēļ, ka nav kārtības ar Eiropas Savienības fondu plānošanu. Privāto pasūtījumu Latvijā ir maz, un arī tie lielākoties nāk no ārvalstu investoriem. Notiek cīņa par ierobežotiem pasūtījumiem, kas arī ietekmē ēnu ekonomiku.”.

“Novērojām, ka līdz ar finansējuma samazināšanu ceļu būvei ļoti daudzi konkursos sāka piedalīties ar zemām cenām. Jautājums, uz kāda pamata to var izdarīt, jo algas nozarē ir līdzīgas, materiālu izmaksas arī... nav skaidrs, uz kā šie uzņēmumi var iekonomēt. Nevaram izdarīt skaidrus secinājumus, bet pazīme par ēnu ekonomikas klātbūtni te ir.”.

Papildu pasūtījumu apjomu samazinājumam aptaujātie Latvijas lielo uzņēmumu vadītāji pie galvenajiem ēnu ekonomiku veicinošajiem faktoriem nozarē min arī *iepirkumu politikas specifiku*, kas praksē parasti izpaužas kā cīņa par zemāko cenu. Tāpat uzņēmumu vadītāji norāda uz pārmērīgu *birokrātiju* kontrolējošo iestāžu darbībā:

“Galvenais ir iepirkumu politika, tas, kā tiek vērtēts it kā “ārsaimnieciskais izdevīgums”. Realitāte ir tāda, ka visi tāpat iedod vienādus nosacījumus, beigu beigās praktiski visu tomēr nosaka cena. Tas ir pamatiemesls ēnu ekonomikas darbībai – cenu nereti mazina tiesu uz ēnu rēķina.”;

“Galvenais šķērslis ir milzīgā birokrātija no vadības puses. Uzņēmumiem traucē strādāt dažādu sīkumu risināšana. VID vienkārši par daudz nepamatoti iejaucas uzņēmumu grāmatvedību procesos – mēs taču esam vairākus gadu desmitus biznesā, ir augsti reitingi. Bet tajā pašā laikā tas neatspoguļojas, kad nāk kontroles. Tā visa rezultātā cilvēkiem vienkārši zūd motivācija maksāt nodokļus.”;

“Atliek paskatīties, kāda ir nozares uzņēmuma nodokļu nomaksa uz vienu darbinieku gadā, tas izsaka visu. Daudzu būvnieku rādītāji šajā ziņā ir pat reizes sešas zemāki, tas par kaut ko liecina ēnu ekonomikas ziņā. Jautājums, kāpēc ar šo publiski pieejamo informāciju VID īsti neko nedara? Tas nav godīgi pret tiem, kas nodokļus maksā.”.

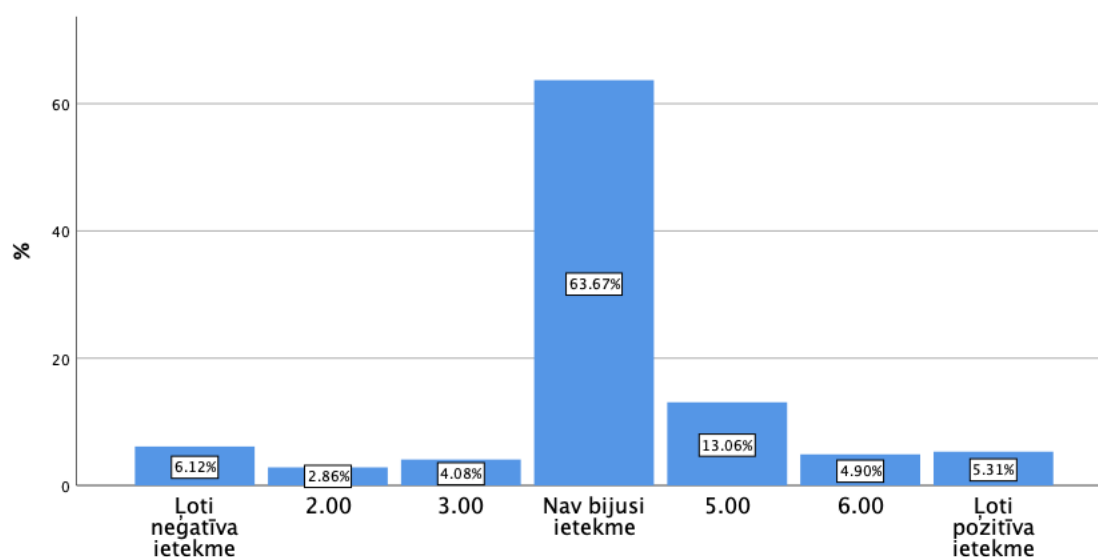
4. Ģenerālvienošānās ieviešanas ietekme uz uzņēmumu darbību un ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē

2020. gada martā veiktajā aptaujā, reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju izlasei jautājam “Kāda ietekme uz Jūsu uzņēmuma darbību ir tam, ka Latvijā tika pieņemta ģenerālvienošānās?”. Uzņēmumu vadītāji sniedza vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka ģenerālvienošānās pieņemšanas ietekme uz uzņēmuma darbību ir ļoti negatīva, 4, ka ietekme nav bijusi, bet 7, ka ģenerālvienošānās atstājusi ļoti pozitīvu ietekmi. Vidējais Latvijas būvniecības nozares vērtējums attiecībā uz ģenerālvienošānās ietekmi uz uzņēmumu darbību ir 4,1. Proti, nozares uzņēmumu vadītāji kopumā ģenerālvienošānās ietekmi uz uzņēmumu darbību neizjūt.

Analizējot atbilžu sadalījumu (4. grafiks), redzam, ka ģenerālvienošānās ietekmi uz uzņēmuma darbību neizjūt vairāk kā 60% aptaujāto būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju. Savukārt proporcionāli līdzīgs skaits vadītāju, attiecīgi aptuveni 9% un 10% aptaujāto, uzskata, ka ģenerālvienošānās ieviešanai ir bijusi vai nu ļoti negatīva, vai ļoti pozitīva ietekme.

4. grafiks. Ģenerālvienošanās pieņemšanas ietekme uz Latvijas būvniecības nozares uzņēmumu darbību.

Vērtējumu sadalījums, skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē ļoti negatīva ietekme, 7 nozīmē ļoti pozitīva ietekme, bet 4, ka ietekme nav bijusi.

Vairāk nekā 60% aptaujāto būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju uzskata, ka ģenerālvienošanās ieviešana nav ietekmējusi viņu pārstāvēto uzņēmumu darbību. Proporcionāli līdzīgs skaits vadītāju, attiecīgi aptuveni 9% un 10% aptaujāto, uzskata, ka ģenerālvienošanās ieviešanai ir vai nu ļoti negatīva, vai ļoti pozitīva ietekme.

Lai spētu labāk interpretēt reprezentatīvajā nozares uzņēmumu vadītāju aptaujā iegūtos rezultātus, par ģenerālvienošanās ieviešanas ietekmi uz uzņēmumu darbību jautājām arī 10 lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem. Ekspertinterviju rezultāti apliecina, ka arī lielo uzņēmumu vadītāji atzīst, ka **ietekme no ģenerālvienošanās pieņemšanas patreiz vēl izteikti jūtama nav**. Tāpat visi aptaujātie lielo uzņēmumu vadītāji norāda, ka **pašu pārstāvētajos uzņēmumos ģenerālvienošanās pieņemšana neko daudz neietekmē** – jo gan algas, gan citi pasākumi, kas ieviesti līdz ar ģenerālvienošanos, bijuši attiecīgajā līmenī jau pirms tam. Tomēr vadītāji ekspertintervijās arī uzsver, ka **ģenerālvienošanās ir pieņemta pavisam nesen** un pozitīvais efekts, ko aptaujātie sagaida sevišķi attiecībā uz ēnu ekonomikas mazināšanos salīdzinoši nelielos būvniecības uzņēmumos, noteikti **sagaidāms ilgtermiņā**.

Aptaujāto lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokļi apkopoti sekojošos citātos:

“Tieši tajā sektorā, kur ēnu ekonomikai ir lielākais īpatsvars, tur ar laiku vajadzētu redzēt uzlabojumus. Bet jau šobrīd zināmi efekti (no ģenerālvienošanās pieņemšanas) ir redzami. Mums gan lielas izmaiņas, piemēram, darbaspēka algās tas nav radījis. Bet redzam, ka mazākajiem būvniekiem cenas ir augušas, tāpat kaut kas tiek darīts savādāk.”

“Redzu pozitīvu ietekmi un ceru, ka arī citas kompānijas pievienosies ģenerālvienošanās iniciatīvai.”

“Noteikti ir pozitīva iniciatīva, ietekme gan būs redzama vēlāk. Pozitīvi ir tas, ka nozare par šo ir spējusi vienoties.”

“Patreiz nejūtu nedz pozitīvu, nedz negatīvu efektu. Bet sagaidu pozitīvas izmaiņas ilgtermiņā.”

“Mums pašiem neredzam kādu būtiski ietekmi no ģenerālvienošanās, jo algas bija pietiekami lielas arī pirms tās ieviešanas. Bet nozarei kopumā tas ir pozitīvs solis, efektu varēs redzēt vēlāk.”

“Grūti pateikt, jo kopš ieviešanas nav pagājis pietiekoši ilgs laiks. Mūs pašus tas nekādi neietekmē, jo algas un citi nosacījumi bija jau līmenī arī pirms tam.”

“Iniciatīva ir devusi savus plusus, lai gan mūs pašus ģenerālvienošanās tiešām neietekmē. Drīzāk tas dod zināmu caurspīdīgumu no apakšuzņēmēju puses. Jāatzīst gan, ka minimālās algas pacelšana tomēr arī radīja cenu pieaugumu. Bet tas bija pirms COVID-19.”

Tomēr interviju laikā saskārāmies arī ar viedokļiem, kas vai nu izrāda skepsi par ģenerālvienošanās iniciatīvu kopumā, vai arī norāda uz atsevišķiem izaicinājumiem attiecībā uz plānoto rezultātu sasniegšanu no ģenerālvienošanās ieviešanas:

“Mēs vienmēr attiecībā uz ģenerālvienošanos esam bijuši samērā skeptiski. Mūs pašus tā neietekmē, jo algas un citas lietas, kas saistītas ar ģenerālvienošanās nosacījumiem, tāpat ir vienmēr bijušas virs vienošanās paredzētā apjoma. Tiešu ietekmi noteikti no ģenerālvienošanās ieviešanas neesmu sajutis. Nedomāju arī, ka šī iniciatīva no pelēkās zonas būtu ko izvilksusi ārā, bet tas ir subjektīvs viedoklis.”;

“Noteikti vajadzīga iniciatīva un kaut kas līdz ar ģenerālvienošanos nozarē ir arī uzlabojies. Tomēr pilnībā plānotais rezultāts sasniegts nav, jo ar ģenerālvienošanos vien ēnu ekonomiku nevar mazināt. Būtiska ir kontrole un arī represīvi pasākumu attiecībā uz tiem, kas ar dažādiem instrumentiem ģenerālvienošanās paredzētās prasības apiet, reāli maksājot mazāku algu. VID savās datu bāzēs to var redzēt, bet nekas darīts netiek.”

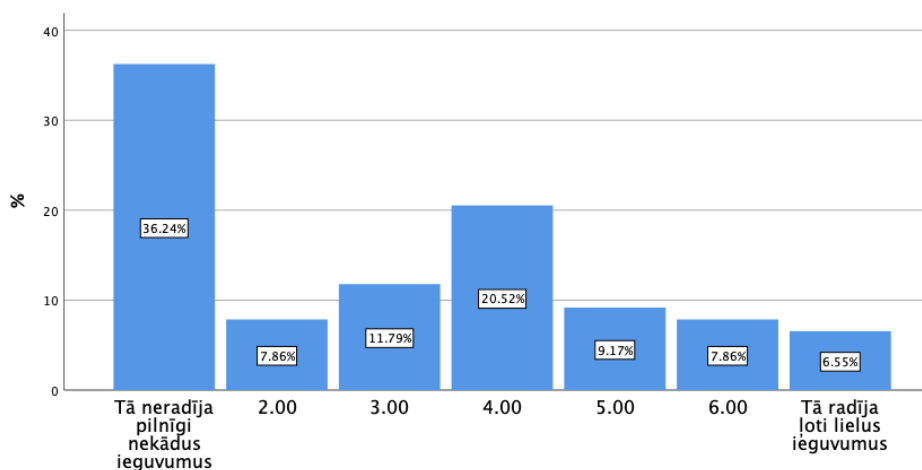
5. Elektroniskās darba laika uzskaites ieviešana nozarē: ieguvumi, slogs un ietekme uz ēnu ekonomikas apjomu

Jautājām reprezentatīvu Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi novērtēt, cik lielā mērā elektroniskās darba laika uzskaites (EDLUS) ieviešana nozarē ir radījusi ieguvumus un slogu uzņēmējdarbības veikšanai būvniecībā. Ieguvumus no EDLUS ieviešanas nozari lūdzām novērtēt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka tā neradīja pilnīgi nekādus ieguvumus, bet 7, ka tā radīja ļoti lielus ieguvumus. Pētījuma rezultāti rāda, ka *vidējais Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju vērtējums attiecībā uz ieguvumiem no EDLUS ieviešanas ir 3,1.*

Savukārt **papildu slogu, ko EDLUS ieviešana rada nozarei** lūdzām vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka EDLUS ieviešana nerada slogu nemaz, 4, ka rada samērīgu slogu, bet 7, ka rada pārmērīgu slogu. Atbilstoši pētījuma rezultātiem, **vidējais nozares vērtējums attiecībā uz ar EDLUS ieviešanu saistīto papildus slogu ir 4,0.**

Tātad vidēji Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi uzskata, ka no EDLUS ieviešanas radītais slogs ir samērīgs, savukārt ieguvumus vairāk neizjūt kā izjūt. Tomēr nedaudz detalizētāku ieskatu gan EDLUS ieguvumu, gan radītā sloga vērtējumos sniedz atbilžu sadalījuma vērtējumu analīze (5. un 6. grafiks). Proti, kā apliecina pētījuma rezultāti (5. grafiks), aptuveni 1/3 daļa nozares uzskata, ka elektroniskā darba laika uzskaites sistēmas ieviešanas nekādus ieguvumus uzņēmējdarbībai nav radījusi (vērtējums 1). Tomēr aptuveni 14% aptaujāto arī atzīst lielu pozitīvu ietekmi no EDLUS ieviešanas (vērtējumi 5 un 6), bet 1/5 daļa aptaujāto vērtējumā par EDLUS ietekmi ir neitrāli, atbildot ar 4. Savukārt vairāk nekā 1/5 daļa aptaujāto uzskata, ka EDLUS ieviešana papildus slogu uzņēmējdarbībai nav radījusi vispār (vērtējums 1), bet liela sloga radīšanu no EDLUS ieviešanas atzīst aptuveni 27% aptaujāto (vērtējumi 6 un 7) (6. grafiks). 1/4 daļa aptaujāto vērtējumā par EDLUS ietekmi atbild ar vērtējumu 4: ka tā ieviešana ir radījusi samērīgu slogu.

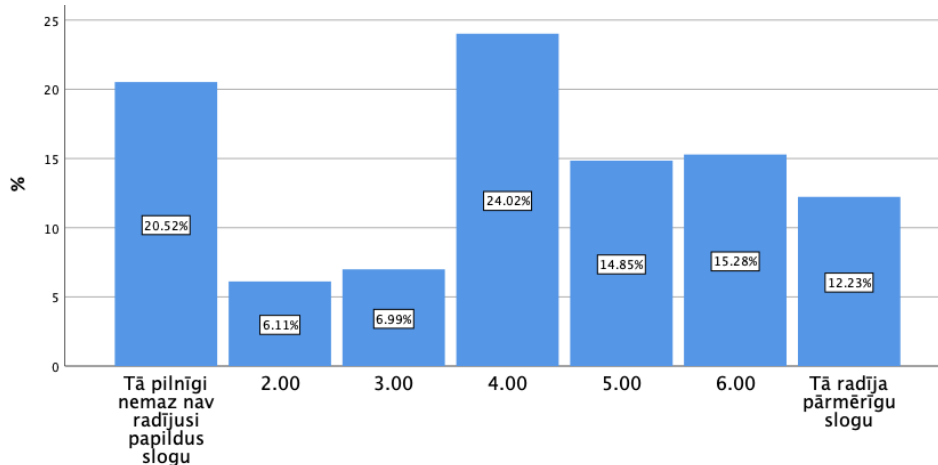
5. grafiks. Elektroniskā darba laika uzskaites sistēmas ieviešanas: ieguvumi uzņēmējdarbībai
Vērtējumu sadalījums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka tā neradīja pilnīgi nekādus ieguvumus, bet 7, ka radīja ļoti lielus ieguvumus.

Aptuveni 1/3 daļa nozares uzskata, ka elektroniskā darba laika uzskaites sistēmas ieviešana nekādus ieguvumus uzņēmējdarbībai nav radījusi (vērtējums 1). Aptuveni 14% aptaujāto atzīst lielu pozitīvu ietekmi no EDLUS ieviešanas (vērtējumi 5 un 6). 1/5 daļa aptaujāto vērtējumā par EDLUS ietekmi ir neitrāli, atbildot ar 4.

6. grafiks. Elektroniskā darba laika uzskates sistēmas ieviešanas: radītais slogs uzņēmēdarbībai

Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka tā pilnīgi nemaz nav radījusi papildus slogu, bet 7, ka radīja ļoti lielu papildus slogu.

Vairāk nekā 1/5 daļa aptaujāto uzskata, ka EDLUS ieviešana papildus slogu nav radījusi vispār (vērtējums 1), savukārt liela sloga radīšanu no EDLUS ieviešanas atzīst aptuveni 27% aptaujāto (vērtējumi 6 un 7). Savukārt 1/4 daļa aptaujāto vērtējumā par EDLUS ietekmi atbild ar vērtējumu 4: ka tā ieviešana ir radījusi samērīgu slogu.

Novērtēt EDLUS ieguvumus un arī potenciāli radīto slogu uzņēmumu darbībai lūdzām arī 10 Latvijas lielo būvniecības uzņēmumu vadītājus. Galvenais secinājums, kas izriet no ekspert-intervijām ir, ka, **uzsverot būtiski pieaugošās administratīvās izmaksas** ko radījusi EDLUS ieviešana, lielo uzņēmumu vadītāji tomēr uzskata šī pasākuma ieviešanu kā **svarīgu un nozarei vajadzīgu**. Administratīvā sloga mazināšanai lielo būvniecības uzņēmumu vadītāji galvenokārt aicina kontrolējošās iestādes vairāk iedziļināties būvniecības nozares specifikā un **pieiet kontroles pasākumiem pēc būtības, nevis izteikti birokrātiski**. Par to liecina sekojoši citāti no ekspertintervijām:

“Kontrolējošām institūcijām būtu vairāk jāstrādā pēc būtības. Piemērs: mums ir objekts Rīgas centrā, un cilvēki atbrauc pirms septiņiem no rīta vienkārši, lai būtu, kur nolikt mašīnu. Vismaz stundu šie darbinieki objektā gaida, šī iemesla dēļ neko nedarot, bet mums jāskaidro, kāpēc nemaksājam virsstundas. Ir problēmas ar birokrātiju, bet kopumā iniciatīva ir vērtējama pozitīvi.”

“Administratīvās izmaksas, ar kontroles jautājumiem saistītu lietu risināšana līdz ar EDLUS gan ir pieaugušas. Ieguldītais darbs, kas nepieciešams EDLUS ieviešanai un uzturēšanai, izrādījies pat desmit reizes apjomīgāks, nekā šķita sākumā. Tas ir radies tieši pārmērīgas birokrātijas dēļ. Kontrolējošās iestādes vairāk varētu strādāt pēc būtības, jo citādi tas neattaisno ne uzņēmumu, ne kontroles institūciju ieguldītos līdzekļus.”

“Atbalstāmi. Cerams šī krīze, kas stimulē aizvien vairāk domāt par digitalizāciju arī dos papildu grūdienu šīs iniciatīvas tehniskajiem risinājumiem. Pašreiz gan daudz šajā ziņā procesa gaitā rodas dažādi sarežģījumi. EDLUS rada ļoti lielu administratīvo slogu. Bet virziens kopumā ir vajadzīgs un jāturpina.”

“EDLUS kopumā vērtēju pozitīvi. Arī paši pēc savas iniciatīvas EDLUS ieviešam citos būvlaukumos, kur pēc apjoma likums vēl neprasa. Arī atbalstām iecerī samazināt sliekšni EDLUS ieviešanai. Bet jāatzīst, ka līdz ar EDLUS ir ļoti būtiski pieaudzis administrēšanas apjoms, izmaksas – jānodrošina darbs gan pie iekšējās dokumentu izstrādes, aprites, uzraudzības un kontroles, utt., utml.”

“Kopumā pozitīva un vajadzīga iniciatīva. Jebkuru jaunu procesu ieviešot ir bērnu slimības – tās bija un ir arī EDLUS, bet tas ir normāli. Ir gan vēl ko uzlabot, bet uzlabošanas process arī notiek. Šis ir solis pareizajā virzienā.”

“Pozitīva ietekme, atbalstāms pasākums.”

“Domāju, ka ēnu ekonomika nozarē mazinās, vismaz, ja skatās uz situāciju pirms COVID-19 pandēmijas Latvijā. Elektroniskā deklarēšanās sistēmas ieviešana šajā ziņā ir liels solis uz priekšu, jo visi būvnieki, kas nenodarbojas ar algu optimizāciju, ir daudz līdzvērtīgākās pozīcijās tiem, kas ar to nodarbojas – jo vienkārši fiziski ir daudz grūtāk manipulēt ar algām. Protams, ka kaut kādas darbības ir joprojām, bet tas noteikti vairs nav masveidā.”

Aptaujātie uzņēmumu vadītāji arī uzsver, ka **EDLUS ieviešana ir nepieciešama arī mazākiem objektiem**, kā arī norāda uz ciešo **EDLUS un ģenerālvienošanās saikni ēnu ekonomikas mazināšanā**:

“Kopumā iniciatīvu vērtēju pozitīvi. Lielākos objektos tiešām notiek kontrole, tur nekādu neatļauto darbaspēku neiepludināt. Bet tas ir lielajiem objektiem. Daudz ir mazāku būvniecības objektu, kuros EDLUS nav ieviests, un tur diemžēl vēl ir lielas problēmas.”

“... ģenerālvienošanos nevar skatīt atrauti no EDLUS, viens bez otra tie nestrādā.”

“Vēl ietekme parādīsies, ja arī mazākiem objektiem, zem miljona euro, būs piemērota elektroniskā deklarēšanās sistēma. Pie tam, ģenerālvienošanos nevar skatīt atrauti no EDLUS, viens bez otra tie nestrādā.”

“Pagājušajā gadā ēnu ekonomikas mazināšanas ziņā ir sperts plašs solis uz priekšu, jo nozarē ir ieviesta minimālā alga un arī EDLUS – abas aktivitātes ēnu ekonomikas apjomu noteikti mazina. Jo pat gribot, šo iniciatīvu dēļ tagad ir daudz sarežģītāk darboties ēnu ekonomikā. Ēnu ekonomika, protams, joprojām nozarē pastāv. Reāli darbinieki saņem vairāk nekā ar ģenerālvienošanos noteiktā minimālo algu nozarē. Tomēr daļa uzņēmumu oficiāli turpina maksāt šo noteikto minimālo, sevišķi apakšuzņēmēju līmenī. Tomēr ir labāk, nekā bija iepriekš.”

6. Nozares apmierinātība ar VID, būvniecības likumdošanu un Būvniecības valsts kontroles biroja darbību

Iepriekšējie pētījumi (sk. Putniņš un Sauka, 2015) liecina, ka uzņēmēju apmierinātībai ar kontrolējošo institūciju darbību, nodokļu administrēšanu un biznesa likumdošanas kvalitāti ir pozitīva ietekme uz iesaisti ēnu ekonomikā – jo vairāk uzņēmēji ir apmierināti ar šiem faktoriem, jo mazāk tie iesaistās ēnu ekonomikā. Tāpēc 2020. gada martā īstenotajā reprezentatīvās Latvijas būvniecības izlases uzņēmumu vadītāju aptaujā iekļāvām jautājumus par:

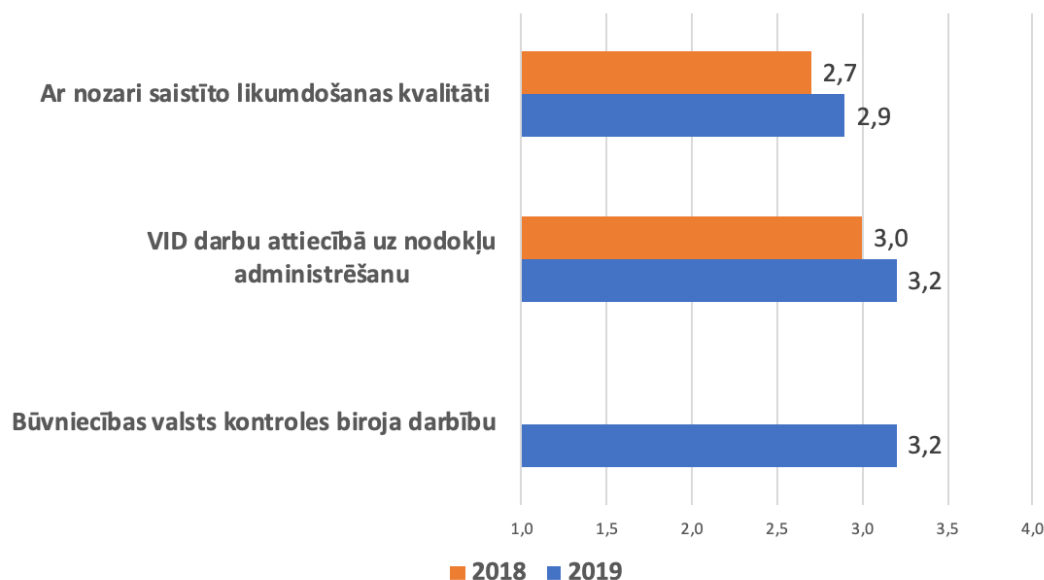
- būvniecības nozares apmierinātību ar nozares saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā, ieskaitot Ekonomikas ministrijas veiktajiem politikas un regulējuma pilnveidojumiem;
- apmierinātību ar Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem – būvniecības informācijas sistēmas darbību;
- apmierinātību ar Valsts ieņēmuma dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu.

Lūdzām nozares uzņēmumu vadītājus sniegt vērtējums skalā no 1 līdz 5, kur 1 nozīmē, ka ir ļoti neapmierināti, 3 – ne apmierināti, ne neapmierināti, bet 5, ka ir ļoti apmierināti.

Pētījuma rezultāti liecina, ka būvniecības nozare ir vienlīdz apmierināta gan ar VID darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu, gan Būvniecības kontroles biroja darbu, vidēji abus vērtējot ar 3,2 – nedaudz virs vidējā (7. grafiks). Apmierinātības ar VID vērtējums 2019. gadā ir pieaudzis par 0,2 punktiem salīdzinājumā ar 2018. gada vērtējumu. Savukārt apmierinātību ar nozari saistītās likumdošanas kvalitāti būvnieki 2019. gadā vērtē ar 2,9, kas ir par 0,2 punktiem augstāks vērtējums nekā 2018. gadā.

7. grafiks Būvniecības nozares apmierinātība ar nozares saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā, Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem un Valsts ieņēmuma dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu.

Vidējais vērtējums skalā 1-5, kur 1 nozīmē ļoti neapmierina, 3 – ne apmierina, ne neapmierina, 5 – ļoti apmierina

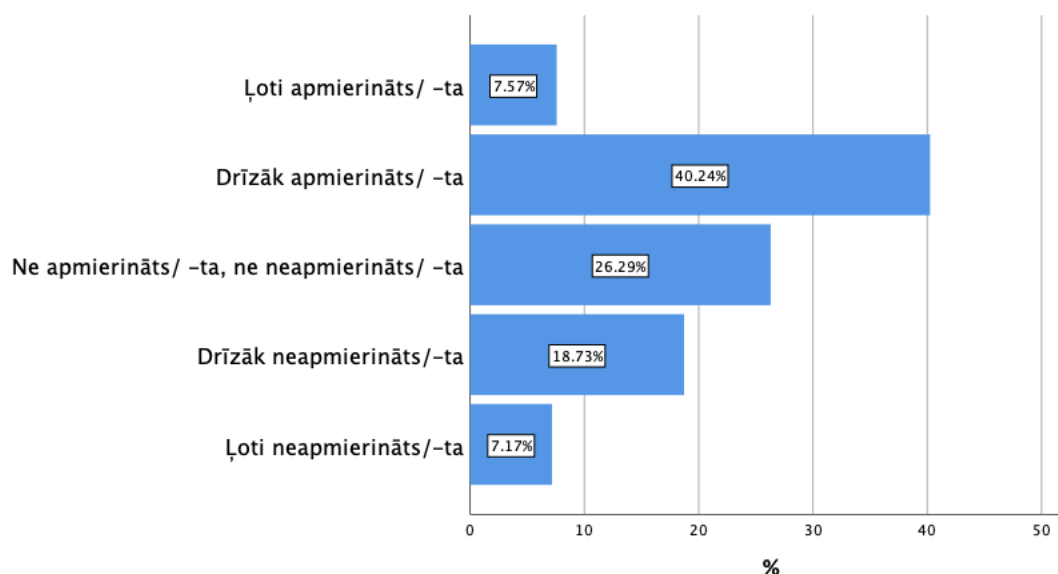

Nozare ir vienlīdz apmierināta ar VID darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu un būvniecības kontroles biroja darbu, vidēji to vērtējot ar 3,2 – nedaudz virs vidējā. Apmierinātības ar VID vērtējums 2019. gadā ir pieaudzis par 0,2 punktiem salīdzinājumā ar 2018. gada vērtējumu. Apmierinātību ar nozari saistītās likumdošanas kvalitāti būvnieki 2019. gadā vērtē nedaudz zem vidējā: 2,9, kas ir par 0,2 punktiem vairāk kā 2018. gadā.

Atbilžu sadalījums atbilstoši sniegtajiem vērtējumiem attiecībā uz būvniecības nozares apmierinātību ar VID darbu nodokļu administrēšanā, Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem un ar nozares saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā apkopots attiecīgi 8., 9. un 10. grafikā.

8. grafiks. Būvniecības nozares apmierinātība ar Valsts ieņēmuma dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu

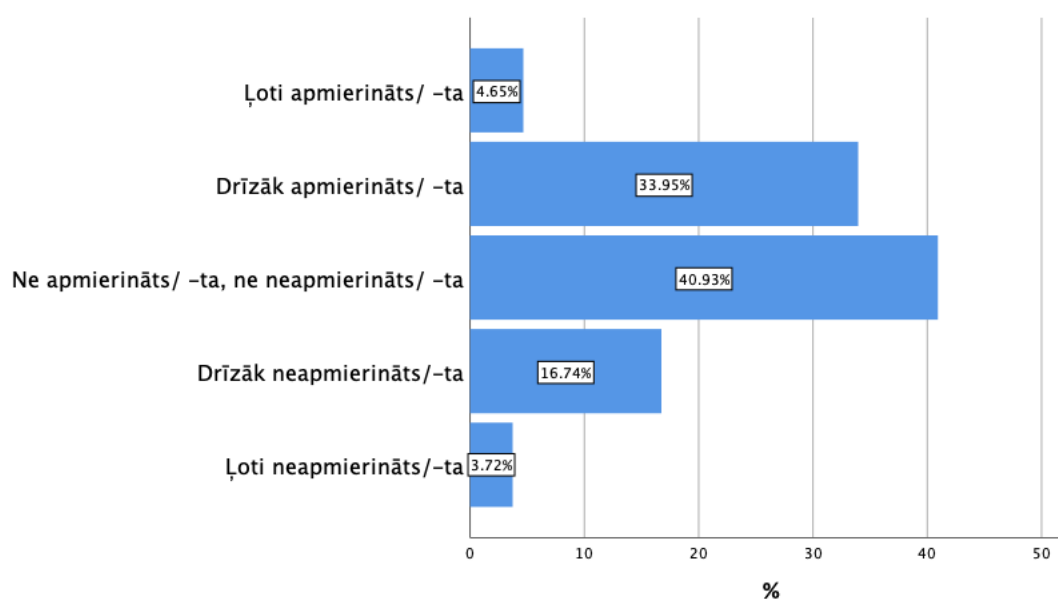
Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā 1-5, kur 1 nozīmē ļoti neapmierina, 3 – ne apmierina, ne neapmierina, 5 – ļoti apmierina

Gandrīz puse no aptaujātajiem nozares uzņēmumu vadītājiem ir ļoti apmierināti vai drīzāk apmierināti ar Valsts ieņēmuma dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu. Savukārt ¼ daļa ar VID darbu ir ne apmierināti, ne neapmierināti.

9. grafiks. Būvniecības nozares apmierinātība ar Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem

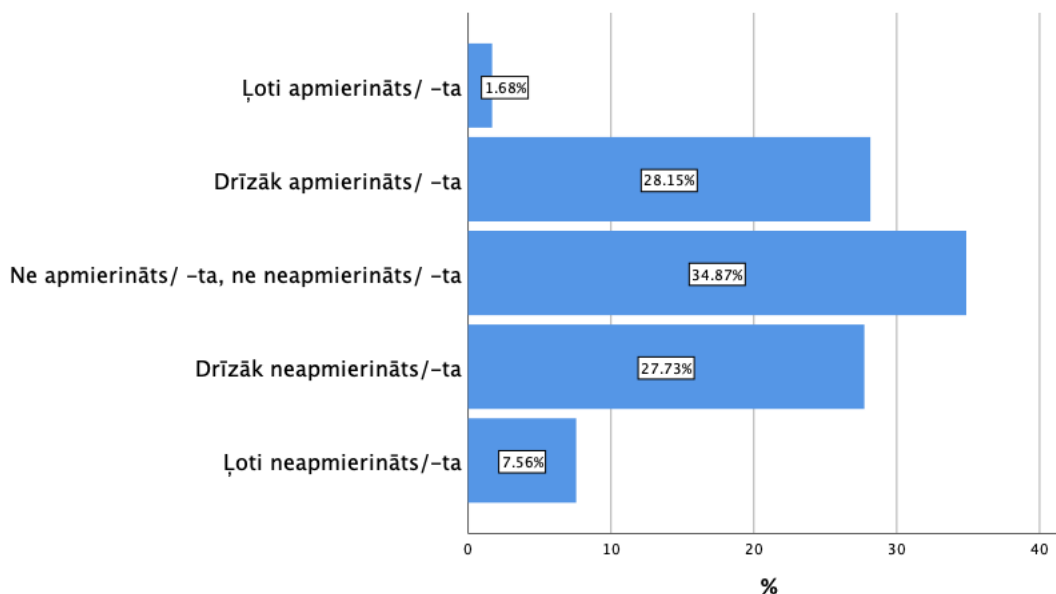
Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā 1-5, kur 1 nozīmē ļoti neapmierina, 3 – ne apmierina, ne neapmierina, 5 – ļoti apmierina

1/3 no aptaujātajiem nozares uzņēmumu vadītājiem ar Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem ir drīzāk apmierināta. Savukārt nedaudz vairāk kā 40% ir ne apmierināti, ne neapmierināti.

10. grafiks. Būvniecības nozares apmierinātība ar nozares saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā

Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā 1-5, kur 1 nozīmē ļoti neapmierina, 3 – ne apmierina, ne neapmierina, 5 – ļoti apmierina

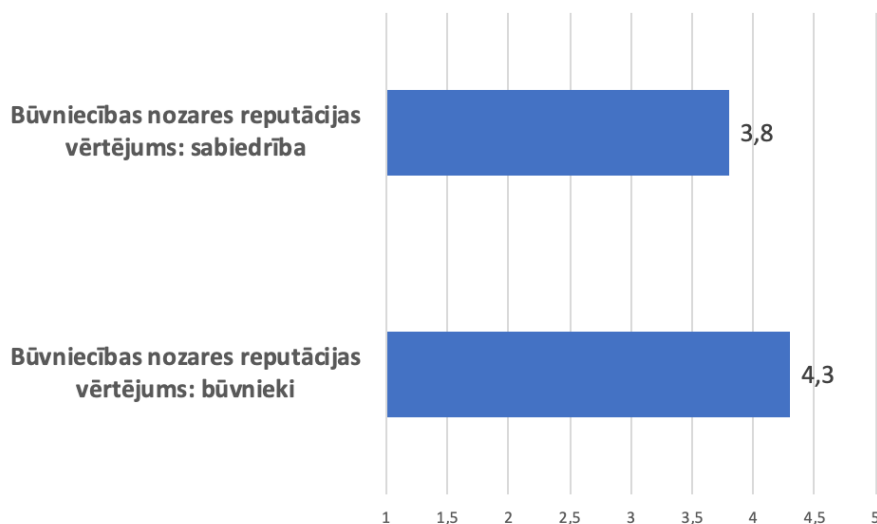
Līdzīga proporcija: 27–28% aptaujāto ir drīzāk apmierināti un drīzāk neapmierināti ar nozares saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā. Savukārt 1/3 daļa aptaujāto sniedz neitrālu vērtējumu.

7. Latvijas būvniecības nozares reputācija

2020. gada martā gan reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju, gan Latvijas iedzīvotāju izlasei lūdzām novērtēt būvniecības nozares reputāciju. Vērtējumu lūdzām sniegt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka būvniecības nozares reputācija ir ļoti zema/ slikta, bet 7, ka būvniecības nozares reputācija ir ļoti augsta/ laba. Kā parāda pētījumu rezultāti (11. grafiks), gan būvniecības nozares uzņēmumu vadītāji, gan Latvijas iedzīvotāji kopumā nozares reputāciju vērtē kā viduvēju. Tomēr sabiedrības vērtējumā nozares reputācija ir nedaudz zemāka (vidējais vērtējums 3,8 no 7, kur 1 nozīmē ļoti sliktu reputāciju), nekā to vērtē paši būvniecības uzņēmumu vadītāji (vidējais vērtējums 4,3).

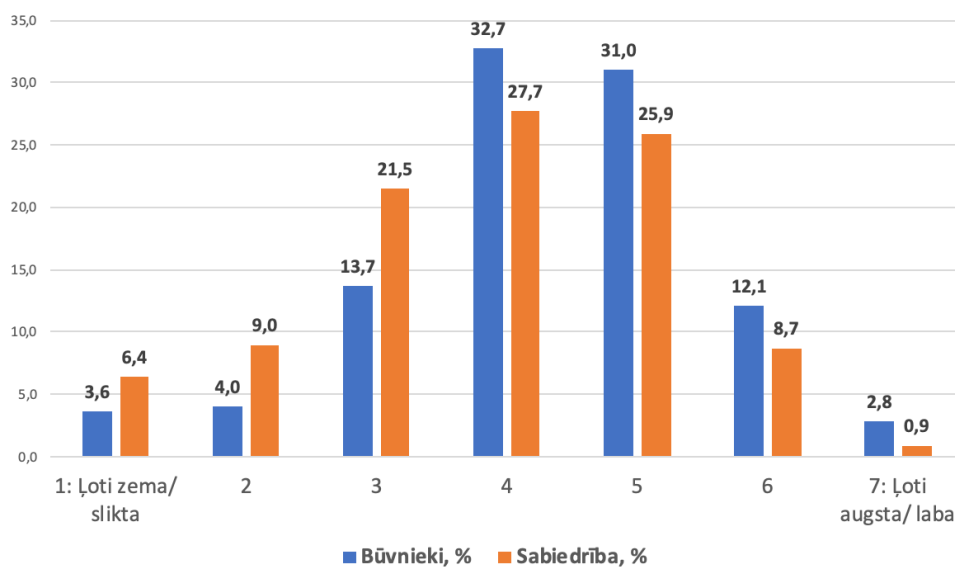
Atbilžu sadalījums būvniecības nozares reputācijas būvnieku un sabiedrības vērtējumā atēlots 12. grafikā. Pētījumu rezultāti liecina, ka gandrīz 64% aptaujāto būvniecības uzņēmumu vadītāju un gandrīz 54% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju skalā, kur 7 nozīmē ļoti augstu reputāciju, būvniecības nozares reputāciju vērtē ar 4 un 5 (12 grafiks).

11. grafiks. Būvniecības nozares reputācija būvnieku un sabiedrības vērtējumā
 Vidējais vērtējums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka, būvniecības nozares reputācija ir ļoti zema/ slikta, bet 7 –būvniecības nozares reputācija ir ļoti augsta/ laba.

Sabiedrības vērtējumā būvniecības nozares reputācija ir nedaudz zemāka, nekā būvniecības uzņēmumu vadītāju vērtējumā. Kopumā gan būvnieki, gan sabiedrība nozares reputāciju nevērtē kā augstu/ labu.

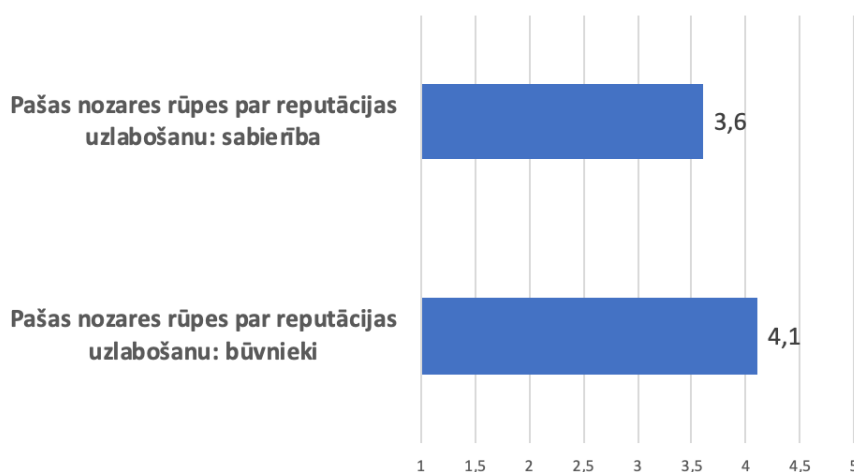
12. grafiks. Būvniecības nozares reputācija būvnieku un sabiedrības vērtējumā
 Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka, būvniecības nozares reputācija ir ļoti zema/ slikta, bet 7 –būvniecības nozares reputācija ir ļoti augsta/ laba.

Gandrīz 64% aptaujāto būvniecības uzņēmumu vadītāji un gandrīz 54% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju skalā, kur 7 nozīmē ļoti augstu reputāciju, būvniecības nozares reputāciju vērtē ar 4 un 5.

13. grafiks. Būvniecības nozares rūpes par savas reputācijas uzlabošanu 2019. gadā būvnieku un sabiedrības vērtējumā.

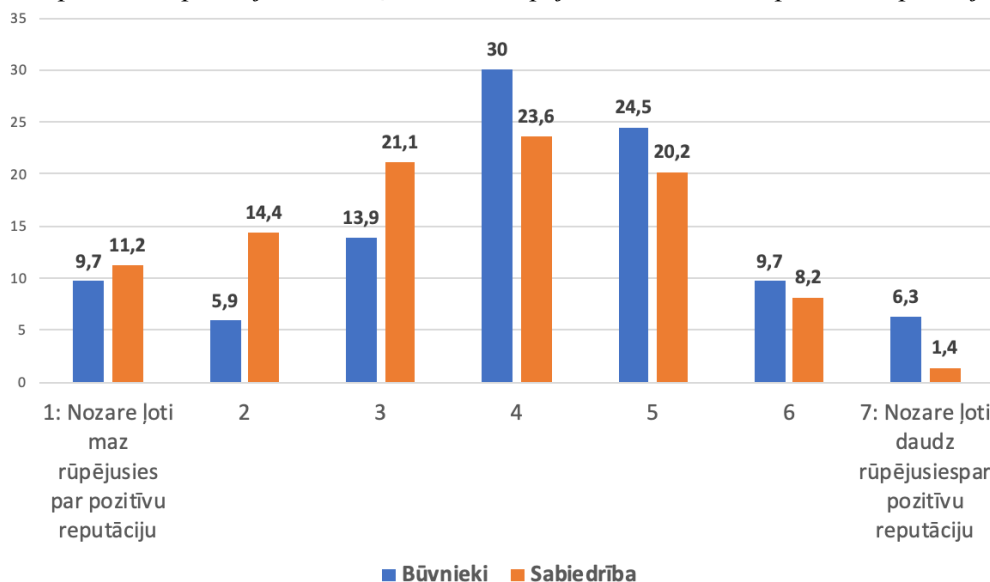
Vidējais vērtējums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, bet 7 – ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija.

Būvniecības nozares uzņēmumu vadītāji nozares rūpes par reputācijas uzlabošanu vērtē vidēji ar 4,1, bet Latvijas sabiedrība nedaudz zemāk, ar 3,6.

14. grafiks. Būvniecības nozares rūpes par savas reputācijas uzlabošanu 2019. gadā būvnieku un sabiedrības vērtējumā.

Atbilžu sadalījums vērtējumam skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, bet 7 – ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija.

Būvniecības nozares vadītāji proporcionāli nedaudz vairāk atbildēja ar augstākiem vērtējumiem, t.i., 4, 5, 6 un 7. Savukārt Latvijas iedzīvotāji proporcionāli vairāk piešķīra vērtējumus 1, 2 un 3.

Gan būvniecības uzņēmumu vadītājiem, gan Latvijas iedzīvotājiem lūdzām arī novērtēt, cik lielā mērā 2019. gadā būvniecības nozare pati ir pozitīvi rūpējusies par savas reputācijas uzlabošanu. Arī uz šo jautājumu lūdzām sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka

nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, bet 7 – ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija. Arī atbildes uz šo jautājumu liecina, ka nozare savu darbību uztver nedaudz pozitīvāk, nekā Latvijas sabiedrība. Proti, atbilstoši būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju vērtējumam, nozares rūpes par reputācijas uzlabošanu tiek novērtētas ar 4,1. Savukārt Latvijas sabiedrība skalā, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, sniedz vērtējumu 3,6. Kā parāda 13. grafikā apkopotais atbilžu sadalījums, kopumā būvniecības nozares vadītāji proporcionāli nedaudz vairāk atbildēja ar augstākiem vērtējumiem, t.i., 4, 5, 6 un 7 (kur 7 nozīmē, ka nozare ir ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija). Savukārt Latvijas iedzīvotāji proporcionāli vairāk piešķīra zemus vērtējumus: 1, 2 un 3.

Būvniecības nozares reputāciju – gan to, kāda tā ir, gan kas būtu jādara tās reputācijas uzlabošanai – lūdzam komentēt arī 10 lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājus. Kopumā lielo uzņēmumu vadītāji atzīst, ka *būvniecības nozares reputācija 2019. gada septembra notikumu – karteļa skandāla dēļ – tika iedragāta*. Tomēr intervijās tika uzsvērtā gan būvniecības *nozares nozīmīgā loma*, gan *pozitīvais*, t.sk. kartelī iesaistīto uzņēmumu, *pienests Latvijas ekonomikai iepriekšējo gadu laikā*. Tāpat lielo uzņēmumu vadītāji uzsvēra, ka *pēc ļoti skaļiem un publiskiem paziņojumiem*, kas negatīvi ietekmēja nozares reputāciju, *iestājās klusums, un līdz ar to nav skaidrs, kāpēc šo jautājumu vajadzēja risināt tieši šādā, publiskā, veidā*. Uzņēmumu vadītāji arī norāda uz Latvijas *tirgus nelielo apjomu*, kur viens otru labi pazīst – tāpēc ne vienmēr ir vienkārši definēt, kāda veida sadarbība ir veikta ar pretlikumīgiem nolūkiem. Tāpat nozares pārstāvji aicina ne tikai publiski runāt par nozares problēmām, bet *arī par daudziem labajiem darbiem*, ko tās uzņēmumi dara, parasti uz savu līdzekļu rēķina. Nozares lielo uzņēmumu vadītāju viedoklis apkopots sekojošos citātos:

“Kādu laiku nozares reputācija bija relatīvi slikta. Pie jauniem apstākļiem mēs tomēr redzam, cik būvniecība ir svarīga tautsaimniecībai. Ja nozare izies pa to pašu ceļu, kur tūrisms, restorāni, varam iedomāties, kāda mēroga izmaiņas sagaidāmas.

Latvijas makroekonomikai tā būtu katastrofa. Būvniecības nozare ir viens no spēkiem, kas šādas krīzes var palīdzēt izvilkēt.”

“Bija ļoti skaļi publiski paziņojumi, un tad lēnām kaut kas sākās risināties... un tad viss tā kā pazuda no intereses. Būvnieku reputācija visa rezultātā ar skaļiem paziņojumiem tika sagrauta, bet, cik tam bija pamata, nav īsti skaidrs. Mēs, protams, turpinām strādāt, bet šur tur uz mums arī joprojām skatās kā uz blēžiem. Neredzam gan, ka kaut kas šajā jomā risinātos pēc būtības. Privātie pasūtītāji gan nekādus jautājumus neuzdod, tie skatās uz attiecīgo firmu pieredzi, konkrētiem izdarītajiem darbiem.”

“Problēma te drīzāk ir tiesiskajā vidē, nevis būvniecības reputācijā. Šādi publiski, skaļi un vispārīgi paziņojumi ir bīstami jebkurai nozarei. Pirms ko tādu izcelt publiski tomēr vajadzētu noskaidrot apstākļus.”

“Reputācija... ziniet, ja būvniecības nozari salīdzina ar citam nozarēm, peļņas daļa celtniekiem ir vienmēr bijusi daudz mazāka nekā daudzās citās nozarēs, kā kokrūpniecībā, bankās utt. Šāda zema rentabilitāte pati par sevi norāda, ka valsts no būvnieku puses nekādi nav apkrāpta. Tādu pašu secinājumu var izdarīt, arī izanalizējot karteli iesaistīto būvniecības uzņēmumu finanšu rādītājus, t.sk. nodokļu nomaksu, teiksim, 5 gadu griezumā.”

“Labas ziņas diemžēl par būvniecības nozari maz dzirdu, lielākā daļa ir sliktas ziņas. Lai gan nozarē ir daudz kā pozitīva. Pat tāda ļoti pozitīva ziņa kā ģenerālvienošanās ieviešana nozarē netika pasniegta kā laba ziņa, bet kā kas tāds, kas it kā tikai lielajiem būvniekiem esot izdevīgi un ka lielie noteikti ir ko sataisījuši, lai pašiem labāk, bet citiem sliktāk. Droši vien būvniekiem būtu labi vairāk pašiem komunicēt medijos, bet arī tas ir darīts, un nereti jebkas, ko saka būvnieki paši par sevi, tiek izbojāts. Būvnieku reputācijas uzlabošanas iespēja būtu arī tajā, ja pasūtītāji runātu par labajiem gadījumiem. Piemēram, daudzos projektos tieši būvnieki paši, par savām izmaksām, atrod kļūdas, tās labo un nekādu naudu par to nesaņem, bet, iespējams, glābj dzīvības. Piemēram, šādu būvnieku darbu varētu vairāk novērtēt. Cits piemērs – pasūtītāji nereti ilgi un neprofesionāli vada iepirkumu procesus. Tādējādi tiek patērēts ļoti daudz darba laika, kas ir sevišķi liela problēma gadījumos, kad Eiropas Savienības atbalstītajos projektos gala termiņš ir iecirsts akmenī. Tad uz būvnieku pleciem ir šos termiņus izpildīt, nerēķinoties ar nevajadzīgi zaudēto laiku – arī par to pienāktos kāds, vismaz publiski izskanējis, pateicības vārds.”

“Publiski šis jautājums vairāk izskanēja tad, kad tas viss notika. Tagad, ka kāds pārņemtu reputācijas problēmas būvniecībā, nav dzirdams. Uzskatu, ka mums – nozarei – pašiem vairāk vajadzētu runāt ar attiecīgajām uzraugošajām institūcijām, skaidrot, kā notiek būvniecības procesi. Nozarei kopā ar uzraugošajām institūcijām vajadzētu izstrādāt vadlīnijas, lai uzraugošās institūcijas zinātu labāk, kā būvniecība darbojas – un līdz ar to abas puses: gan institūcijas, gan pati nozare skaidri saprastu, kas ir tās līnijas, ko nedrīkst pārkāpt. Tas ir sevišķi būtiski, jo Latvijā tirgus ir tik liels, cik ir, viens otru labi pazīst...”

“Nedomāju, ka cilvēki, kas nav tieši iesaistīti būvniecības nozarē, neztver nozares reputāciju kā sliktu. Neredzu te problēmu. Šis drīzāk ir viens no mediju uzpūstiem skandāliem. Īstā reputācija un tas ko publiski dzirdam ir dažādas lietas, manuprāt, nozares reputācija nav būtiski mazinājusies. Es domāju, ka būvniekus, īstos būvniekus, uztver kā profesionāļus un reputācija ir laba.”

“Reputācija ir iedragāta stipri, to nevar noliegt. Katra tirgus dalībnieka pienākums ir izvērtēt, kāpēc tā ir noticis, un ar saviem darbiem situāciju vērst par labu. Parādīt, ka reputācijas problēmas neattiecas uz visu nozari kopumā, bet gan, iespējams, tie ir tikai atsevišķi gadījumi. Viss ir pašas nozares rokās. Tieši tāpēc arī, sadarbojoties ar citiem partneriem no būvniecības nozares, mēs piešķirtam nozīmi reputācijas jautājumiem.”

“Latvijas tirgus ir mazs, viens ar otru sadarbojas un sarunājas, tā robeža ir ļoti nenosakāma. Tad jau var teikt, ka praktiski visur ir karteli. Ar šādiem publiskiem apgalvojumiem, populismu jābūt uzmanīgākiem.”

“Notikumi, kas notika septembrī, uz nozares reputāciju neko labu, protams, neatstāja. Pašreiz gan šis jautājums netiek aktualizēts, tomēr uz ģenerāluzņēmējiem zināms zīmogs tomēr tika uzlikts. Mēs mēģinām ar savu darbu rādīt, ka neesam nekādi noziedznieki – ieviešam jaunas tehnoloģijas, domājam, kā strādā efektīvāk, pārņemam pasaules labāko praksi, strādājam pie inovācijām, rūpējamies par cilvēkiem un cenšamies būt sociāli atbildīgi. Nav viss balts un melns, un no savas puses cenšamies rādīt, ka esam profesionāļi un zinām, ko darām.”

“Notiek būvniecības industrijas ‘sakrašanās–’ industrijā iekšēji mainās pozīcijas. Bet ar nozares reputāciju viss ir kārtībā. Tas vairāk ir publiski radīts tēls, ka būvnieki ir tie sliktie.”

Gan reprezentatīvas būvniecības nozares uzņēmumu, gan Latvijas iedzīvotāju aptaujās iekļāvām arī jautājumu par faktoru vērtējumu, kas attiecīgi būvnieku un sabiedrības izpratnē ir būtiski nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs. Faktoru būtiskumu lūdzam vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7, ka tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

Pētījuma rezultāti liecina, ka gan sabiedrības, gan pašu nozares uzņēmumu skatījumā nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs ir būtiski, lai būvnieki kļūtu atbildīgāki par pakalpojumu kvalitāti, būvnieki un pasūtītāji samazinātu korupcijas līmeni, būvnieki būtu sociāli atbildīgāki pret darbiniekiem, arhitekti uzlabotu būvprojektu kvalitāti, būvnieki samazinātu iesaistīšanos ēnu ekonomikā – maksātu nodokļus un nozare uzlabotu būvspeciālistu kvalifikāciju. Proti, visi minētie faktori tika vērtēti 5,8 līdz 7 punktu robežās (15. grafiks).

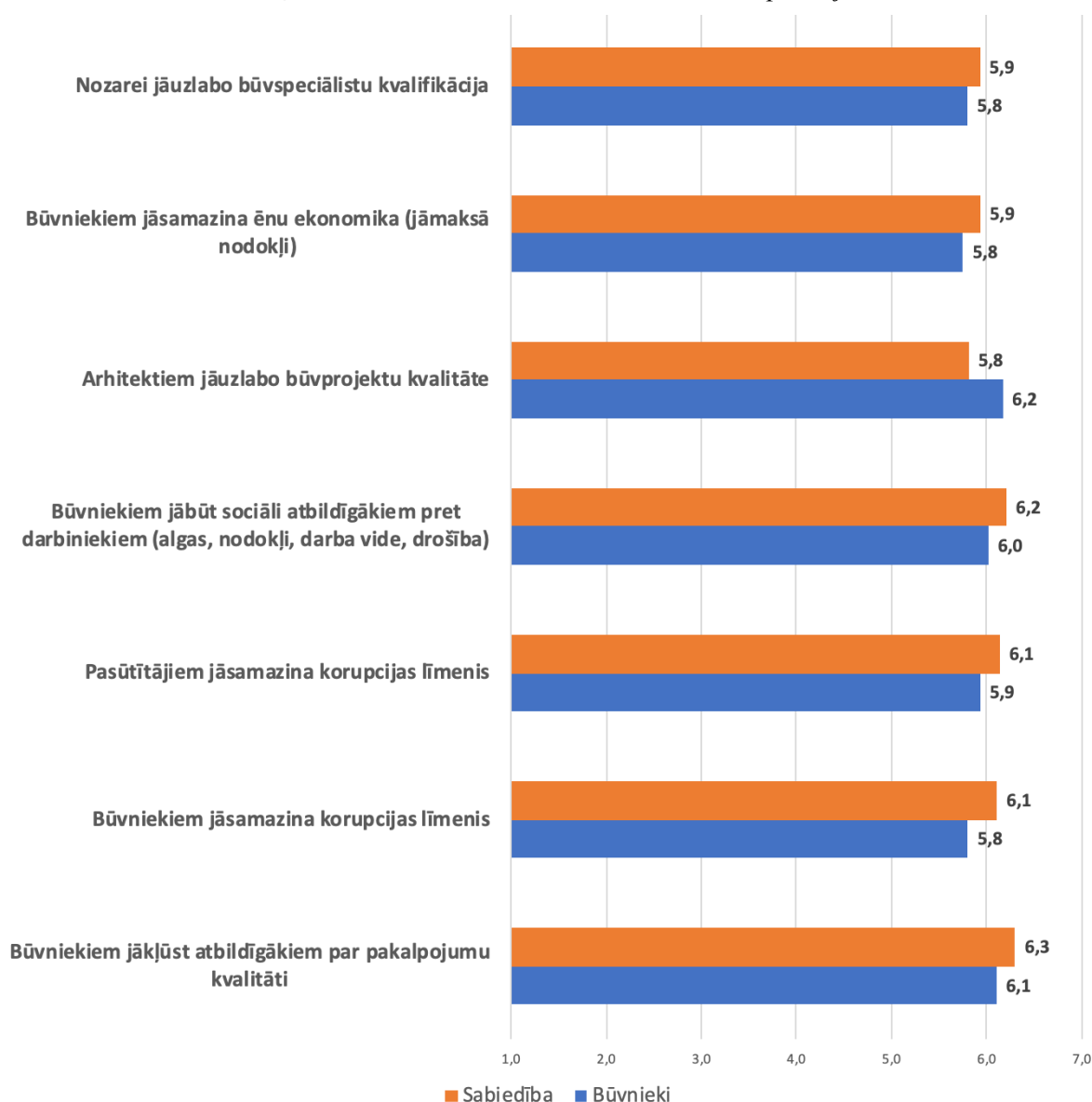
Tomēr to, ka būvniekiem jāsamazina būvniecības termiņi un jāuzlabo kvalitāte kā daudz būtiskāku faktoru nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs vērtē aptaujātie Latvijas iedzīvotāji (vērtējums 5,4). Paši būvnieki būvniecības termiņu un kvalitātes uzlabošanas ietekmi uz nozares reputācijas uzlabošanu novērtēja ar 4,4. Līdzīgi sabiedrības un būvnieku vērtējumi atšķiras arī attiecībā uz tādu faktoru nozīmi nozares reputācijas uzlabošanā kā būvnieku iekļaušanās plānotajā budžetā bez papildu izmaksām veicināšana (sabiedrība: 5,7; būvnieki: 4,9), vajadzība pēc stingrākas nozares uzraudzības, kontroles (sabiedrība: 5,7; būvnieki 4,1) un uzņēmumu īpašnieku cenošākas, mazāk augstprātīgas attieksme izrādīšanas pret sabiedrību (sabiedrība: 5,5; būvnieki: 4,9) (16. grafiks).

Savukārt būvnieki, vairāk nekā sabiedrība, uzskata, ka nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs ir vairāk jāuztic būvniecība vietējiem uzņēmumiem (sabiedrība: 5,3; būvnieki: 6,1), būvstrādniekiem jāizkopj cienījamāka, kulturālāka uzvedība (sabiedrība: 5,1; būvnieki: 5,6), valstij jāvienkāršo būvniecības procesi (sabiedrība: 5,3; būvnieki: 5,9); un ka būvniekiem vairāk jākomunicē pozitīvie piemēri, inovācijas (sabiedrība: 5,2; būvnieki: 5,6). To, ka būvniecībai jābūt saudzīgākai pret vidi, ļoti līdzīgi vērtē gan sabiedrība, gan nozares uzņēmumi: attiecīgi ar 5,4 un 5,3 (17. grafiks).

**15. grafiks. Būvniecības nozare reputācijas uzlabošanai īstenojamo pasākumu vērtējums:
būvniecības nozare uzņēmumu vadītāju un Latvijas sabiedrības viedoklis.**

Faktori, kurus par būtiskiem uzskata gan sabiedrība, gan nozare.

Vidējais vērtējums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7 –tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

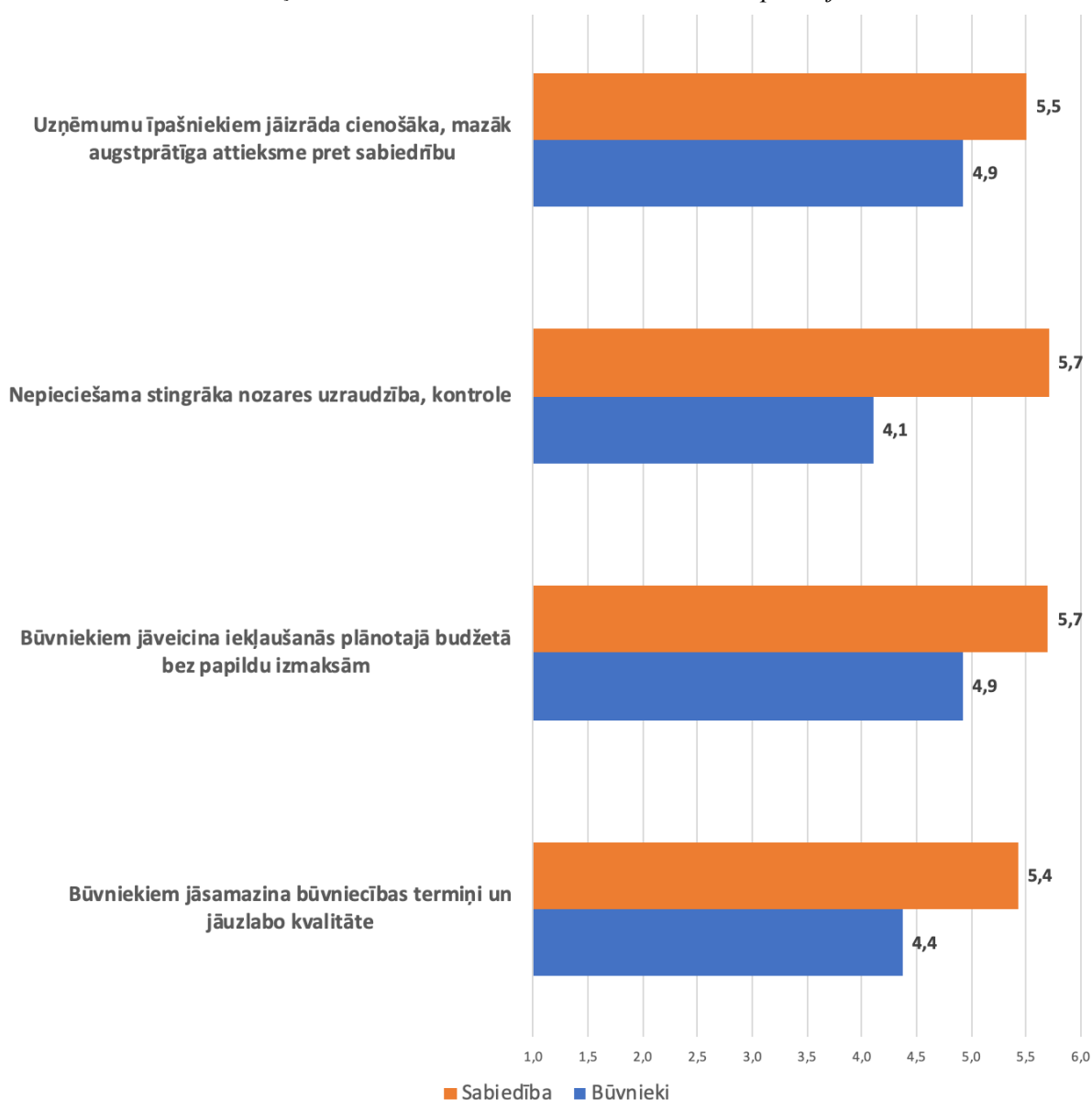

Faktori, kurus kā būtiskus nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs min gan sabiedrība, gan nozare.

16. grafiks. Būvniecības nozares reputācijas uzlabošanai īstenojamo pasākumu vērtējums: būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju un Latvijas sabiedrības viedoklis.

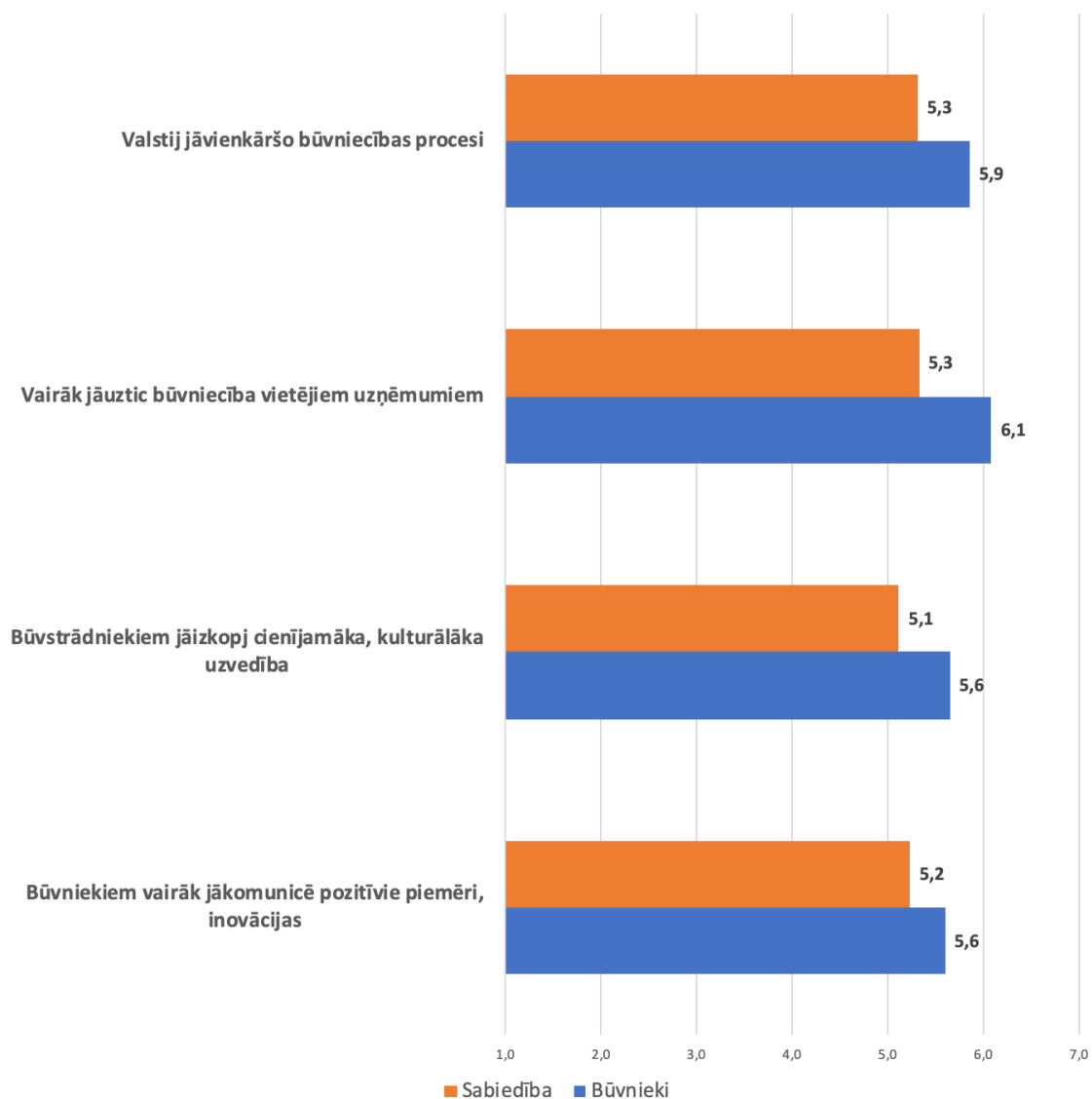
Faktori, kuru nozīmīgumu nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs sabiedrība vērtē augstāk nekā pati nozare.

Vidējais vērtējums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7 –tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

Faktori, kuru nozīmīgumu nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs sabiedrība vērtē augstāk nekā pati nozare.

17. grafiks. Būvniecības nozares reputācijas uzlabošanai īstenojamo pasākumu vērtējums: būvniecības nozares uzņēmumu vadītāju un Latvijas sabiedrības viedoklis. Faktori, kuru nozīmīgumu nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs būvniecības uzņēmumu vadītāji vērtē augstāk nekā aptaujātie Latvijas iedzīvotāji.
Vidējais vērtējums skalā no 1-7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7 – tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

Faktori, kuru nozīmīgumu nozares reputācijas uzlabošanai sabiedrības acīs būvniecības uzņēmumu vadītāji vērtē augstāk nekā aptaujātie Latvijas iedzīvotāji.

8. COVID-19 ietekme un nozares ieteikumi politikas veidotājiem pandēmijas ietekmes mazināšanai

2020. gada aprīļa sākumā jautājām 10 lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem, kā COVID-19 ietekmē un turpmāk ietekmēs būvniecība nozares darbību.

Atsevišķos gadījumos nozares pārstāvji pauda viedokli, ka pašreiz COVID-19 ietekmi vēl ir **grūti prognozēt**:

“Pašreiz ir grūti prognozēt. Ceļu būves sezonai ir tikai pats sākums. Kaut kur aizkavējas darbu sākšana, iespējams, piesardzības pasākumu dēļ. Kaut kur aizkavējas piegāde. Bet kopumā mēģinām strādāt, lai viss ietu uz priekšu.”

Tomēr lielākā daļa lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāja uzskata, ka pandēmija nozari ietekmē negatīvi, jo **mazinās** un **arī ilgtermiņā mazināsies pasūtījumi**: gan privātie, gan valsts un pašvaldību:

“Vislielākā ietekme būs no privātajiem pasūtījumiem, kur praktiski tie projekti, kas bija plānā, lai realizētu, vairs nevar tikt realizēti, jo ir pasūtītājiem mainījies bizness. Protī, viņi vairs nav droši, vai vajadzēs būvēt noliktavu vai citu būvi.”

“Lielais nezināmais ir – cik ilgi vīruss būs un kādas būs sekas uz kopējo ekonomisko situāciju un jaunajiem pasūtījumiem. Privātie pasūtījumi šobrīd ir apstājušies, tā jau ir puse no mūsu darba. Ir cerība, ka vismaz valsts neapstādinās iepirkuma projektus.”

“Būvniecības nozare ļoti korelē ar kopējo makroekonomikas attīstību valstī. Ietekme uz makro vidi COVID-19 būs, pie tam liela. Un apjomi būvniecībā, protams, ilgtermiņā kritīsies ļoti būtiski.”

“Ir nozares, kurām sākotnēji pandēmija ir atstājusi lielāku negatīvu ietekmi nekā būvniecības nozarei. Bet ilgtermiņā var būt lielas problēmas, arī būvniecībā. Tāpēc svarīgi ir dažādi atbalsta pasākumi, arī tāpēc, ka būvniecība ir cieši saistīta ar citām nozarēm, kas pandēmijas sekas tikai pastiprina.”

“COVID-19 būvniecības nozari ietekmē ļoti negatīvi – neviens nevēlas investēt, konkursi gandrīz netiek izsludināti un arī visu iesākto pasūtītāji grib pabeigt pēc iespējas ātrāk.”

Uzņēmumu vadītāji uzsver arī problēmas ar **materiālu piegādi**, kā arī to, ka ir **aizbraukuši viesstrādnieki**.

“COVID-19 jau tagad atstāj ietekmi. Iekšējā tirgū ir zināmas problēmas ar materiālu, sevišķi ar specifisku materiālu piegādi. Piemēram, ir rūpnīcas, kas ir aizslēgtas kādā citā valstī, un materiāli vienkārši nav pieejami. Vai arī – kavējas piegādes. Tas pašreiz nav kritiski, bet ietekmi jūtam. Zināmas problēmas sagādā arī darbaspēka jautājumi tādēļ, ka ir aizbraukuši viesstrādnieki.”

“Tāpat kā visi citi, arī būvnieki ir nobijušies un skatās, kas notiks tālāk. Būvniecība nozare COVID-19 dēļ tiek ietekmēta vairākos veidos. Pirmkārt, pārrobežu ierobežojumu dēļ notiek lielāka vai mazāka kavēšanās ar darbu veikšanu. Ir piegādes problēmas specifiskiem materiāliem, piemēram, tāpēc, ka Itālijā ir slēgtas rūpnīcas. Citas rūpnīcas joprojām ražo, bet ir garāki izpildes termiņi un grūti prognozējami piegādes termiņi.”

Tāpat lielo būvniecības uzņēmumu vadītāji norāda uz ***papildu izmaksām*** nepieciešamo drošības pasākumu ieviešanas dēļ, kā arī uz ***ne vienmēr godprātīgo rīcību no valsts un pašvaldību pasūtītājiem attiecībā uz izmaiņām līgumos gadījumos, kad veselības un drošības apsvērumu dēļ būtu jāslēdz objekti vai jāpagarina līguma termiņi:***

“Ja ir konstatēts kaut viens saslimušais, pārējiem darbiniekiem jāatrodas izolācijā. Lai nepieļautu, ka viena slimnieka dēļ tiek apturēts viss būvniecības process, ir jāorganizē darbs tā, lai darba grupas būtu iespējami mazas. Tās ir papildu izmaksas.”

“Piemērs. Vērsāmies marta vidū pie pasūtītājiem ar vēstuli, ka paši, kā būvniecības uzņēmums, kam jāuzņemas atbildība par saviem darbiniekiem, izvērtējam ar COVID-19 saistītos riskus. Jo tas ir svarīgi, cilvēki būvniecībā daudz ir vienkopus, kopā pusdienu, pārģērbjas – ja notiek kāda saslimšana, tad var ātri izplatīties. Tāpēc teicām pasūtītājam – valsts pasūtītājam, ne jau privātajam – ka, ja radīsies kādas aizdomas, objektu slēgsim. Uz ko saņēmām atbildi, ka līgums ir spēkā un ka šāda situācija nedod tiesības atkāpties no līguma nosacījumiem. Tas īsti pareizi tomēr nav.”

Saņēmām arī sekojošu viedokli:

“Emot vērā pašreizējo situāciju, ļoti daudzi cilvēki Latvijā ir atgriezušies. Līdz ar to te būs liela darbaspēku pārpilnība, un tie lielākoties nebūs speciālisti – bet vairāk vienkāršā darba darītāji, kam vajadzēs darbu. Celtniecība ir viena no vietām, kur veseli vīrieši var strādāt. Līdz ar to palielinās arī ēnu ekonomikas risks, jo diez vai viņiem visiem atradīsies oficiālas darba vietas.”

Lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem jautājam arī, kas būtu jādara politikas veidotājiem, lai mazinātu COVID-19 ietekmi. Kā vienu no svarīgākajiem valstij īstenojamajiem atbalsta pasākumiem pandēmijas ietekmes mazināšanai uz būvniecības nozari un arī Latvijas tautsaimniecību kopumā nozares pārstāvji min ***steidzamu (!) naudas iepludināšanu nozarē ar valsts un pašvaldību pasūtījumu palīdzību, tai skaitā maksimāli samazinot šī procesa īstenošanai nepieciešamo birokrātiju un plānojot Eiropas Savienības līdzekļu piesaisti:***

“Ir ļoti būtiski, ka valsts un pašvaldības aizpilda kritumu nozarē ar pasūtījumiem, teiksim, gada vai divu laika termiņā. Finansējuma piešķiršanu vajadzētu risināt arī ar EK, pie tam tas ir jādara ļoti strauji – nav laiks gadu plānot projektus, tas būtu jau vēlu. Tāpēc jāpārskata birokrātiski projekti, kas atļautu strādāt ātri un efektīvi. Ārkārtas situācijā ir jābūt arī ārkārtas uzvedībai – valstij un vietvarām jābūt spējai operatīvi rīkoties.”

“Būvniecība lielā mērā darbojas pēc inerces – pašreiz strādājam ar, piemēram, pusgadu atpakaļ noslēgtiem pasūtījumiem. Ja kādu laiku jaunu pasūtījumu nav, nekas slikts nenotiks. Bet, ja pasūtījumi nebūs ilgākā laika posmā, tad tā jau būs ļoti nopietna problēma. Šajā ziņā ir lielas neskaidrības par to, kas notiks uz priekšu. Labi atceramies, ka iepriekšējās krīzes laikā kritās apjomi, cilvēkiem vairs nebija darba un daudzi speciālisti aizbrauca no Latvijas projām strādāt citās valstīs. Kad apjomi atkal atgriezās, vienkārši trūka speciālistu. Negribētos, lai tas atkārtotos. Bet, lai tas nenotiktu, ir svarīgs pasūtījumu vienmērīgums, ko valsts var ietekmēt, sildot ekonomiku. Pasūtītāju pusē gan pašvaldības, gan privātie investori tagad ir sabijušies, jo ir neskaidrība par nākotni. Būvniecības projekti ir iepauzēti. Daudzas pašvaldības arī nogaida, jo droši vien nav skaidrs, kāds būs finansējums pašiem no valdības.”

“Valstī ir neregulāri būvniecības iepirkumi – mums ir tukšie gadi un gadi, kad visiem visu vajag un nav roku, kas izdara. Valstij nevajadzētu pieļaut tukšos gadus. Tas ne tikai nes zaudējumus būvniekiem, bet rada problēmu tajā, ka labākie speciālisti brauc no valsts projām. Rodas apburtais loks – jaunie, kas nāk no skolas, mācās pie labākajiem speciālistiem, kas te ir, bet, ja labie nav daudz palikuši, tie arī neko labu neiemācās, tādējādi tiek ietekmēta kvalitāte.”

“Par turpmāko atkarīgs, kādi būs ekonomikas sildīšanas pasākumi. Kā minimums nevajadzētu atcel paredzētos iepirkumus. Paralēli domāt par papildu iepirkumiem, plānu ilgtermiņā no politikas veidotāju puses.”

Nozares uzņēmumu vadītāji arī uzsver, ka politikas veidotājiem ir jāplāno **analītiski, visaptveroši un ilgtermiņā** un to, ka, **ekonomikas sildīšanas pasākumiem būs lielāka atdeve** nekā vienkārši “naudas dalīšanai”:

“Iespēju robežās būtu vismaz jāsaglabā apjomi – valsts pasūtījums, t.sk. domājot par papildu finansējumu. Jādomā arī par materiālu piegādēm, jo tie bieži ir pārrobežu darījumi, kas patreiz rada zināmas grūtības, un nevar zināt, kā situācija attīstīsies uz priekšu.”

“Infrastruktūras būvniecība ir lielā valsts iespēja, lai sildītu ekonomiku. To savulaik depresijas laikā darīja ASV, un to vajadzētu darīt arī Latvijā. Caur būvniecību un infrastruktūru var iesaistīt ekonomikā daudz citas nozares, kas ir cieši saistītas gan ar būvniecības procesiem dažādās stadijās, gan arī ar būvniecības gala produktiem. Šāds atbalsts būtu daudz efektīvāks, nekā visu esošo naudu izdalīt tikai pabalstos. Protams, vajadzīgi ir arī pabalsti, bet primāri vajadzētu koncentrēties uz ekonomikas sildīšanu ar atbalstošiem, nevis tērējošiem pasākumiem.”

“Pasūtītāji pašreiz piebremzē ar būvdarbu uzsākšanu, cer, ka izmaksas kritīsies. Pat tie konkursi, kas ir noslēgušies, tiek iepauzēti. Ekonomikas stimulēšana tagad ir iespējama tikai laižot tirgū iepirkumus ar valsts un pašvaldību pasūtījumu palīdzību. Arī pašvaldību pasūtījumus vajadzētu stimulēt ar valsts dotāciju palīdzību. Naudu vienkārši izdalot pabalstos, liela rezultāta nebūs.”

“Jāstimulē biznesa attīstība, nevis dažādām kontroles institūcijām nepārtraukti jāiejaucas biznesā ar dažādiem birokrātiskiem šķēršļiem.

Politikas veidotājiem būtu jāpadomā saimnieciski. Ne jau tikai injicējot naudu, var šīs problēmas atrisināt. Runa ir par daudz plašāku pieeju, tai skaitā nodokļu politikas maiņu. Pašreiz viss tiek darīts īstermiņā, nav saimnieciska, ilgtermiņa domāšana.”

“Politīķi runā par summām dīkstāves atbalstam, bet nav kvalitatīvas diskusijas par ietekmi uz makroekonomiku, piem., kāds no dīkstāves atbalsta būs samazinājums nodokļu ieņēmumos. Naudu var un vajag aizņemt, bet tā būs jāatmaksā – nav dzirdēts, ka kāds apzinātos, kādu ietekmi uz makroekonomikas situāciju Latvijā tas radīs. Diemžēl un tas ir bēdīgi, ka Latvijas politikas veidotāji nedomā ilgtermiņā, nav datus balstītas, analītiskas plānošanas.”

“Zinot Latvijas birokrātiju un nespēju ilgstoši realizēt projektus, no tā negatīvā pandēmijas ietekme tikai pastiprināsies. Svarīgi ir adekvāti plānot apjomus – būvniecībā apjomi ļoti lēkā gadu no gada, tas bijis visus iepriekšējos gadus. Tieši krīzes laikā pie tā vajadzētu strādāt visvairāk.”

Nozares pārstāvji arī norāda, ka valstij un pašvaldībām ir jābūt daudz pielaidīgākām attiecībā **izmaiņu veikšanu noslēgtajos līgums**: gan **naudas plūsmas nodrošināšanai**, gan **termiņu pagarināšanai veselības un drošības apsvērumu dēļ**:

“Valsts pasūtījumos pārsvarā nav līgumos paredzēti avansa maksājumi un starpmaksājumi. Gada laikā, ja līgums tiek slēgts uz šādu laiku, tad naudas plūsma ir praktiski neeksistējoša, jo apmaksā, vismaz projektēšanā, tipiski ir pēc pabeigšanas. Privātajā sektorā ir labāk. Bet ar valsti par šādiem risinājumiem izskatās ir grūti vienoties, lai arī mēs varam nofiksēt starpnodevumus.”

“Ieteikums, ja notiek kāda saslimšana būvlaukumā, tā nevar būt tikai būvnieka problēma – valstij jānāk pretī. Epidēmija ir jākvalificē kā “āforce majeure” līgumu izpildīšanai. Mums šāda situācija nav bijusi, bet, ja būtu, tad noteikti runātu par to arī skaļāk...”

“Termiņu jautājums. Mums, kā lielam uzņēmumam, ir vieglāk, bet mazākus uzņēmumus tas varētu ietekmēt. Termiņus lielākoties vajadzētu pagarināt, lai gan neizskatās, ka valsts šajā vēlas vispār iedzīlīnāties.”

Atsauces

Putniņš, T., Sauka, A. (2015). Measuring the Shadow Economy Using Company Managers. *Journal of Comparative Economics*, 43 (2015), 471–490.

1.pielikums. Aptaujas anketa: Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptauja

Sveicināti, Jums zvina no pētījumu centra SKDS. Šobrīd sadarbībā ar Rīgas Ekonomikas augstskolu mēs veicam būvniecības jomā strādājošu uzņēmumu vadītāju aptauju, lai noskaidrotu Latvijas būvnieku viedokļus par problēmām un risinājumiem, kas ļautu uzlabot konkurētspēju, tai skaitā mazinātu ēnu ekonomiku un uzlabotu reputāciju būvniecības nozarē.

Noteikti gribu uzsvērt, ka mūs interesē tikai un vienīgi Jūsu personīgais eksperta viedoklis, un šī aptauja un tajā ietvertie jautājumi nekādā ziņā nav jāuzskata kā kaut kāda netieša norāde, ka, piemēram, Jūsu uzņēmums oficiāli neuzrādītu kādus darbības rezultātus. Jūsu sniegtās atbildes tiks prezentētas tikai un vienīgi apkopotā veidā ar citu uzņēmumu vadītāju sniegtajām atbildēm. Šī intervija ir 100% konfidenciāla, un dati tiks prezentēti tikai apkopotā veidā, bez iespējas identificēt Jūs vai Jūsu uzņēmumu.

Mēs ļoti lūdzam Jūs būt atklātiem savās atbildēs, jo Jūsu ieteikumi var būt ļoti noderīgi nozares un līdz ar to ļoti ceram – arī Jūsu pārstāvētā uzņēmuma konkurētspējas pastiprināšanai.

Vai Jūs piekristu piedalīties šajā pētījumā?

A0. Sakiet, lūdzu, kāds ir Jūsu ieņemamais amats Jūsu uzņēmumā?

Pierakstīt

Valdes loceklis/ -e	1
Valdes priekšsēdētājs/ -a	2
Direktors/ -e	3
Īpašnieks/ -ce	4
Cits (precizēt, kāds)	5

D1. Es Jums nolasišu vairākas celtniecības uzņēmumu darbības virzienus, bet Jūs, lūdzu, man pasakiet, kurš to tiem vislabāk atbilst Jūsu uzņēmuma pašreizējai darbībai?

Tikai viena atbilde

Ēku būvniecība	1	
Ceļu būvniecība	2	
Dzelzceļu būvniecība	3	
Tiltu, tuneļu būvniecība	4	
Energoapgādes	5	
Elektrība, telekomunikācijas	6	
Hidrotehniskie objekti	7	
Nekvalificētie un citi specializētie būvdarbi	8	
Cita ar celtniecību saistīta joma	9	
Uzņēmums nedarbojas celtniecības jomā	10	--- > Beigas
Nav atbildes	98	--- > Beigas

D2. Kāds bija uzņēmuma aptuvenais pārdošanas apjoms jeb apgrozījums 2019. gadā?*Viena atbilde*

Līdz 100 000 EUR	1	
No 100 001 līdz 500 000 EUR	2	
No 500 001 – 1 miljonam EUR	3	
No 1-3 miljoniem EUR	4	
No 3-10 miljoniem EUR	5	
Vairāk par 10 miljoniem EUR	6	
Nav apgrozījuma	7	--- > Beigas
Nav atbildes	8	

D3. Kāds ir aptuvenais kopējais Jūsu uzņēmumā nodarbināto darbinieku skaits šobrīd (rēķinot pilna laika ekvivalentu, ja ir nepilnas slodzes, un ieskaitot arī Jūs pašu)?*Viena atbilde*

No 1-5	1
No 6-9	2
No 10-49	3
No 50-100	4
No 101-249	5
No 250 - 500	6
Virš 501	7

D4. Kurā reģionā Jūsu uzņēmums ir reģistrēts?*Viena atbilde*

Rīga	1
Pierīga	2
Kurzeme	3
Vidzeme	4
Zemgale	5
Latgale	6

Tagad sekos vairāki jautājumi par nozares reputāciju.

A1. Saki, lūdzu, kāda ir būvniecības nozares reputācija Jūsu vērtējumā.

Savu vērtējumu, lūdzu izsakiēt skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka, Jūsprāt, būvniecības nozares reputācija ir ļoti zema/ slikta, bet 7 – ka būvniecības nozares reputācija ir ļoti augsta/ laba.

Ļoti zema/ slikta (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Ļoti augsta/ laba (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

A2. Un kā Jūs skalā no 1 līdz 7 novērtētu to, cik lielā mērā, Jūsaprāt, 2019.gadā būvniecības nozare pati ir pozitīvi rūpējusies par savas reputācijas uzlabošanu, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, bet 7 – ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija.

Būvniecības nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Būvniecības nozare ir ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

A3. Tagad es Jums nosaukšu dažādus faktoros, bet Jūs, lūdzu, par katru no tiem man pasakiet, cik liela tam ir nozīme, lai būvniecības nozare tuvākajā laikā būtiski uzlabotu savu reputāciju Latvijas sabiedrības acīs.

Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7 – ka tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

	Faktors	Situācijas uzlabošanai šajā jomā ir ļoti maza nozīme , lai nozare uzlabotu reputāci- ju sabiedrības acīs (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Situācijas uzlabošana šajā jomā ir ļoti liela nozīme , lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs (7)	Grūti pateikt
3.1	Būvniekiem jāķļūst atbildīgākiem par pakalpojumu kvali- tāti	1	2	3	4	5	6	7	8
3.2	Būvniekiem jāsamaz- ina būvniecības ter- miņi un jāuzlabo kvalitāte	1	2	3	4	5	6	7	8
3.3	Būvniekiem jāveici- na iekļaušanās plāno- tajā budžetā bez pa- pildu izmaksām	1	2	3	4	5	6	7	8
3.4	Būvniekiem jāsamaz- ina korupcijas līme- nis	1	2	3	4	5	6	7	8
3.7	Pasūtītājiem jāsamazina korupci- jas līmenis	1	2	3	4	5	6	7	8

3.5	Būvniekiem jābūt sociāli atbildīgākiem pret darbiniekiem (algas, nodokļi, darba vide, drošība)	1	2	3	4	5	6	7	8
3.6	Būvniecībai jābūt pret vidi saudzīgākai	1	2	3	4	5	6	7	8
3.8	Arhitektiem jāuzlabo būvprojektu kvalitāte	1	2	3	4	5	6	7	8
3.9	Būvniekiem jāsamazina ēnu ekonomika (jāmaksā nodokļi)	1	2	3	4	5	6	7	8
3.10	Nepieciešama stingrāka nozares uzraudzība, kontrole	1	2	3	4	5	6	7	8
3.11	Būvniekiem vairāk jākomunicē pozitīvie piemēri, inovācijas	1	2	3	4	5	6	7	8
3.12	Uzņēmumu īpašniekiem jāizrāda cenošāka, mazāk augstprātīga attieksme pret sabiedrību	1	2	3	4	5	6	7	8
3.13	Būvstrādniekiem jāizkopj cienījamāka, kulturālāka uzvedība	1	2	3	4	5	6	7	8
3.14	Nozarei jāuzlabo būvspeciālistu kvalifikācija	1	2	3	4	5	6	7	8
3.15	Vairāk jāuztic būvniecība vietējiem uzņēmumiem	1	2	3	4	5	6	7	8
3.16	Valstij jāvienkāršo būvniecības procesi	1	2	3	4	5	6	7	8

Tālāk sekos daži jautājumi par Ģenerālvienošanos un elektronisko darba laika uzskaiti.

B1. Sakiet, lūdzu, kāda ietekme uz Jūsu uzņēmuma darbību ir tam, ka Latvijā tika pieņemta ģenerālvienošana?

Arī šeit savu vērtējumu, lūdzu, sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka tam ir ļoti negatīva ietekme, bet 7 – ka ļoti pozitīva ietekme. Savukārt 4 šeit attiecīgi nozīmētu, ka tam nav bijusi nekāda ietekme.

Ļoti negatīva ietekme (1)	(2)	(3)	Nav bijusi ietekme (4)	(5)	(6)	Ļoti pozitīva ietekme (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

B2. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā, Jūsaprāt, elektroniskā darba laika uzskates sistēmas ieviešana uzņēmējdarbībai ir radījusi ieguvumus, kur 1 nozīmē, ka tā neradīja pilnīgi nekādus ieguvumus, bet 7 – ka tā radīja ļoti lielus ieguvumus.

Tā neradīja pilnīgi nekādus ieguvumus (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Tā radīja ļoti lielus ieguvumus (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

B3. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā, Jūsaprāt, elektroniskā darba laika uzskates sistēmas ieviešana uzņēmējdarbībai ir radījusi slogu, kur 1 nozīmē, ka tā pilnīgi nemaz nav radījusi papildus slogu, bet 7 – ka tā radīja pārmērīgu slogu.

Tā pilnīgi nemaz nav radījusi papildus slogu (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Tā radīja pārmērīgu slogu (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

C1. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais Jūsu nozarē strādājošo uzņēmumu peļņas neuzrādīšanas līmenis (procentos) no 2019. gada faktiskās peļņas?

Uzņēmumi neuzrāda aptuveni ____ % no 2019.gada faktiskās peļņas

C2. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais Jūsu nozarē strādājošo firmu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmenis (procentos) 2019. gadā?

Uzņēmumi neuzrāda aptuveni ____ % no 2019.gada faktiskā darbinieku skaita.

C3. Kāda pēc Jūsu domām ir aptuvenā neuzrādītā darbinieku algas daļa (procentos) Jūsu nozarē 2019. gadā?

Piemēram, ja uzrādītā alga ir 100 EUR, bet reāli tiek maksāti 400 EUR, tad neuzrādītā algas daļa ir 75%; ja 200 EUR un 400, tad 50%.

Uzņēmumi 2019. gadā neuzrādīja aptuveni ____ % no faktiski izmaksātās darbinieku algas.

C4. Kāds pēc Jūsu domām 2019.gadā bija aptuvenais procents no ienākumiem (t.i. apgrozījuma) gadā, ko firmas Jūsu nozarē maksā neoficiālos maksājumos, lai, kā saka, 'nokārtotu lietas'?

2019. gadā uzņēmumi neoficiālos maksājumos izdeva aptuveni ____ % no gada apgrozījuma.

Nobeigumā daži jautājumi par Apmierinātību ar institūcijām un nodokļu politiku

E1.1 Tagad, lūdzu, novērtējiet savu apmierinātību ar Valsts ieņēmuma dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu 2019.gadā.

Vai Jūs ar to esat ļoti neapmierināts/ -ta, drīzāk neapmierināts/ -ta, ne apmierināts/ -ta, ne neapmierināts/ -ta, drīzāk apmierināts/ -ta vai arī ļoti apmierināts/ -ta?

E1.2.... un tagad (novērtējiet) savu apmierinātību ar Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem (t.i. Būvniecības informācijas sistēmas darbību).

E1.3.... un tagad (novērtējiet) savu apmierinātību ar ar nozari saistītās likumdošanas kvalitāti Latvijā 2019.gadā (ieskaitot Ekonomikas ministrijas veiktos politikas un regulējuma pilnveidojumus).

Viena atbilde rindīnā

		Ļoti neapmierināts/-ta	Drīzāk neapmierināts/-ta	Ne apmierināts/-ta, ne neapmierināts/-ta	Drīzāk apmierināts/-ta	Ļoti apmierināts/-ta	Grūti pateikt
E1.1	Valsts Ieņēmuma Dienesta darbu attiecībā uz nodokļu administrēšanu 2019.gadā	1	2	3	4	5	8
E1.2	Būvniecības valsts kontroles biroja darbību un pakalpojumiem (t.i. Būvniecības informācijas sistēmas darbību)	1	2	3	4	5	8
E1.3	Ar nozari saistītā likumdošanas kvalitāte Latvijā 2019.gadā (ieskaitot Ekonomikas ministrijas veiktos politikas un regulējuma pilnveidojumus)	1	2	3	4	5	8

E2. Un kā Jūs novērtētu reversā PVN atcelšanas ietekmi uz būvniecības nozari? Vai, Jūsprāt, tās ietekme ir bijusi ļoti pozitīva, drīzāk pozitīva, neitrāla, drīzāk negatīva vai arī ļoti negatīva?

Viena atbilde

Ļoti pozitīva	1
Drīzāk pozitīva	2
Neitrāla	3
Drīzāk negatīva	4
Ļoti negatīva	5
Grūti pateikt	8

2.pielikums. Aptaujas anketa: Būvniecības nozares reputācijas vērtējums Latvijas sabiedrības acīs

A1. Lūdzu, atzīmējiet, kāda ir būvniecības nozares reputācija Jūsu vērtējumā.

Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka, Jūsaprāt, būvniecības nozares reputācija ir ļoti zema/ slikta, bet 7 – ka būvniecības nozares reputācija ir ļoti augsta/ laba.

Ļoti zema/ slikta (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Ļoti augsta/ laba (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

A2. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā, Jūsaprāt, 2019. gadā būvniecības nozare pati ir pozitīvi rūpējusies par savas reputācijas uzlabošanu?

Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija, bet 7 – ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija.

Būvniecības nozare ir ļoti maz rūpējusies, lai tai būtu pozitīva reputācija (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Būvniecības nozare ir ļoti daudz rūpējusies, lai tai būtu poz- itīva reputācija (7)	Grūti pateikt
1	2	3	4	5	6	7	8

A3. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā katrs no šiem faktoriem ir svarīgs, lai būvniecības nozare tuvākajā laikā būtiski uzlabotu savu reputāciju Latvijas sabiedrības acīs.

Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 nozīmē, ka situācijas uzlabošanai attiecīgajā jomā ir ļoti maza nozīme, bet 7 – ka tai ir ļoti liela nozīme, lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs.

	Faktors	Situācijas uzlabošanai šajā jomā ir ļoti maza nozīme , lai nozare uzlabotu reputāci- ju sabiedrības acīs (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Situācijas uzlabošana šajā jomā ir ļoti liela nozīme , lai nozare uzlabotu savu reputāciju sabiedrības acīs (7)	Grūti pateikt
3.1	Būvniekiem jāklūst atbildīgākiem par pakalpojumu kvalitāti	1	2	3	4	5	6	7	8
3.2	Būvniekiem jāsamazina būvniecības termiņi un jāuzlabo kvalitāte	1	2	3	4	5	6	7	8
3.3	Būvniekiem jāveicina iekļaušanās plānotajā budžetā bez papildu izmaksām	1	2	3	4	5	6	7	8

3.4	Būvniekiem jāsamazina korupcijas līmenis	1	2	3	4	5	6	7	8
3.7	Pasūtītājiem jāsamazina korupcijas līmenis	1	2	3	4	5	6	7	8
3.5	Būvniekiem jābūt sociāli atbildīgākiem pret darbiniekiem (algas, nodokļi, darba vide, drošība)	1	2	3	4	5	6	7	8
3.6	Būvniecībai jābūt pret vidi saudzīgākai	1	2	3	4	5	6	7	8
3.8	Arhitektiem jāuzlabo būvprojektu kvalitāte	1	2	3	4	5	6	7	8
3.9	Būvniekiem jāsamazina ēnu ekonomika (jāmaksā nodokļi)	1	2	3	4	5	6	7	8
3.10	Nepieciešama stingrāka nozares uzraudzība, kontrole	1	2	3	4	5	6	7	8
3.11	Būvniekiem vairāk jākomunicē pozitīvie piemēri, inovācijas	1	2	3	4	5	6	7	8
3.12	Uzņēmumu īpašniekiem jāizrāda cenošāka, mazāk augstprātīga attieksme pret sabiedrību	1	2	3	4	5	6	7	8
3.13	Būvstrādniekiem jāizkopj cienījamāka, kulturālāka uzvedība	1	2	3	4	5	6	7	8
3.14	Nozarei jāuzlabo būvspeciālistu kvalifikācija	1	2	3	4	5	6	7	8
3.15	Vairāk jāuztic būvniecība vietējiem uzņēmumiem	1	2	3	4	5	6	7	8
3.16	Valstij jāvienkāršo būvniecības procesi	1	2	3	4	5	6	7	8